

Groene examen- programma's in lijn met de profielen?

Resultaten documentanalyse voor groen vmbo

SLO • nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling

Groene examenprogramma's in lijn met de profielen?

Resultaten van een documentanalyse voor groen vmbo

December 2013

slo

nationaal
expertisecentrum
leerplan-
ontwikkeling

Verantwoording

2013 SLO (nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling), Enschede

Mits de bron wordt vermeld, is het toegestaan zonder voorafgaande toestemming van de uitgever deze uitgave geheel of gedeeltelijk te kopiëren en/of verspreiden en om afgeleid materiaal te maken dat op deze uitgave is gebaseerd.

Auteur: Viola van Lanschot Hubrecht

In opdracht van: Ministerie van Economische Zaken (EZ)

Informatie

SLO

Afdeling: vmbo-mbo

Postbus 2041, 7500 CA Enschede

Telefoon (053) 4840 663

Internet: www.slo.nl

E-mail: vmbo-mbo@slo.nl

AN: 5.7133.574

Inhoud

1.	Inleiding	5
2.	Samenvatting	7
3.	Aanleiding en doelen voor vernieuwing	13
4.	Nieuwe programmastructuur	15
5.	Profiel(delen) en keuzedelen in de OCW-sectoren	17
6.	Programmastructuur vergeleken met huidige groene examen- programma's	19
7.	Harmonisering: verkenning van mogelijkheden	25
8.	Conclusie en discussie	35
9.	Vervolg	37
	Literatuur	39
	Bijlage 1 Overzicht: Profielen, profieldelen en keuzedelen	41
	Bijlage 2 Kernprogramma nieuwe programmastructuur	43
	Bijlage 3 Vergelijking van Kern A met competenties	45
	Bijlage 4 Visualisatie harmoniseringsvarianten	47

1. Inleiding

De beroepsgerichte examenprogramma's in de sectoren Economie, Techniek en Zorg & Welzijn van het vmbo worden in opdracht van het ministerie van OCW vereenvoudigd, verduidelijkt en geactualiseerd. De realisatie van zowel de nieuwe examenprogramma's als de nieuwe programmastructuur heeft plaatsgevonden in een interactief en intensief proces met het veld, waarbij docenten van vmbo, ondersteuners van CVE en Cito, vertegenwoordigers van mbo, kenniscentra en bedrijfsleven, SPV en SLO betrokken zijn.

In de fase die nu aanbreekt - schooljaar 2013-2014 - worden in een pilot de eerste ervaringen opgedaan met de nieuwe (concept)examenprogramma's in de voornoemde sectoren. Deze pilotfase duurt twee jaar. Het streven is dat voor de start van het schooljaar 2015-2016 de examenprogramma's wettelijk vastgesteld worden. In 2017 zullen dan de eerste leerlingen hun diploma halen volgens de nieuwe systematiek.

Het huidige vmbo kent sectorale, intrasectorale en intersectorale programma's. In totaal bestaan daarbinnen ongeveer 135 beroepsgerichte vmbo-examens. Met de vernieuwing van de beroepsgerichte examenprogramma's in de sectoren Techniek, Economie en Zorg & Welzijn wil het ministerie van OCW deze fragmentatie die de afgelopen jaren binnen het vmbo ontstaan is terugdringen, de aansluiting op het vervolgonderwijs verbeteren, de opleidingsstructuur overzichtelijker maken en het aantal examens reduceren. Er is ook besloten tot ontwikkeling van één volwaardig intersectoraal examenprogramma voor het vmbo. Dit programma, waar ook groen onderdeel en deelgenoot van zal worden, vervangt alle huidige intersectorale vmbo-programma's. De verwachting is dat in 2018 de eerste intersectorale leerlingen 'nieuwe stijl' door zullen stromen naar het mbo.

Hoewel de examenprogramma's Landbouw Breed (LBB) en Landbouw en Natuurlijke Omgeving (LNO) kort geleden (2008-2010) nog geglobaliseerd zijn, heeft het ministerie van Economische Zaken (EZ) na overleg met de AOC-Raad, besloten te onderzoeken of - en op welke wijze - de huidige groene examenprogramma's (LBB en LNO) in harmonie gebracht kunnen worden met de nieuwe programmastructuur van de sectoren die onder verantwoordelijkheid vallen van het ministerie van OCW, te weten: Economie, Techniek en Zorg & Welzijn.

De eerste reden hiervoor is dat als in het vmbo-onderwijs twee (examen)programmastructuren naast elkaar bestaan, het moeilijker wordt voor leerlingen om over te stappen tussen sectoren. Dit is een onwenselijke situatie: leerlingen moeten immers onbelemmerd kunnen overstappen. Daarnaast gaan de vernieuwingen op maatschappelijk, economisch en technologisch gebied binnen de sector groen dusdanig snel dat vraagstukken over de inhoud van opleidingen, de aansluiting op het vervolgonderwijs, de beroepspraktijk en de arbeidsmarkt dynamischer en relevanter zijn dan ooit tevoren. Deze ontwikkeling vraagt om een systematische analyse en een stapsgewijze aanpak van eventuele verbeteringen in een cyclisch proces van programmavernieuwingen. Tijd voor bezinning is gewenst.

In opdracht van het ministerie van Economische Zaken (EZ) werd tussen juni en november 2013 door SLO onderzocht of - en op welke wijze - de programmastructuurwijziging ook voor de groene examenprogramma's realiseerbaar is. Voor dit onderzoek is allereerst een documentanalyse uitgevoerd, daarnaast wordt met de verschillende gremia in de groene sector

gesproken en worden semi-gestructureerde interviews afgenomen. Het onderzoek richt zich zowel op de inhoudelijke en structurele aanpassingen, als op de implicaties daarvan wanneer de groene examenprogramma's in lijn gebracht worden met de nieuwe programmastructuur.

De voorliggende notitie is het product van de eerste fase in het onderzoek en bevat de resultaten van de documentanalyse. Er wordt ingegaan op de vraag: Welke aanpassingen zijn er, geredeneerd vanuit de wettelijke documenten, nodig om de huidige examenprogramma's (LBB en LNO) om te zetten in een nieuwe structuur? Wat vergt het voor aanpassingen, wat zijn eventuele andere opties en wat zijn mogelijke dilemma's?

Leeswijzer

Na deze Inleiding volgt een samenvatting van de inhoud en opbrengsten van het onderzoek. In hoofdstuk 3 worden de aanleiding en de doelen voor de vernieuwing van de beroepsgerichte programma's geschetst. Hoofdstuk 4 beschrijft op hoofdlijnen de nieuwe examenprogrammastructuur, bestaande uit een kern, een profiel en keuzedelen. In hoofdstuk 5 wordt aan de hand van een raamwerk met aandachtspunten de nieuwe programmastructuur vergeleken met de huidige examenprogramma's vmbo groen, Landbouwbreed (LBB) en Landbouw en Natuurlijke omgeving (LNO). In hoofdstuk 6 wordt de nieuwe programmastructuur vergeleken met de huidige groene examenprogramma's. Hoofdstuk 7 betreft een verkenning van de mogelijkheden te harmoniseren en schetst denkrichtingen. Hoofdstuk 8 bevat een conclusie en discussie. In hoofdstuk 9 wordt de volgende fase in het onderzoek geschetst.

In de bijlagen kan gevonden worden:

1. Een overzicht van profielen, profielfdelen en keuzedelen van de sectoren Techniek, economie en Zorg & Welzijn.
2. Het kernprogramma van de nieuwe programmastructuur.
3. Een vergelijking van kern A met (SHL-)competenties.
4. Visualisatie harmoniseringsvarianten.

2. Samenvatting

Inleiding

De beroepsgerichte examenprogramma's in de sectoren Economie, Techniek en Zorg & Welzijn van het vmbo - die onder verantwoordelijkheid vallen van het ministerie van OCW - worden vereenvoudigd, verduidelijkt en geactualiseerd. Hiervoor is een nieuwe programmastructuur ontwikkeld, bestaande uit een kern, een profiel met profieldelen en keuzedelen. Eén van de gestelde randvoorwaarden was dat per sector één en maximaal twee profielen ontwikkeld mochten worden. De vernieuwing in deze sectoren betekent dat in 2015, nadat de examenprogramma's door OCW wettelijk vastgesteld zijn, leerlingen niet langer kiezen voor een sector maar voor één profiel. Het aantal examenprogramma's waar leerlingen uit kunnen kiezen is daarmee flink gereduceerd, evenals het aantal landelijk te ontwikkelen examens.

De nieuwe programmastructuur in de OCW-sectoren

De nieuwe structuur voor de beroepsgerichte examenprogramma's in het vmbo is in samenspraak met het onderwijsveld ontwikkeld rond een systematiek van een kernprogramma, een profiel met profieldelen en keuzedelen. In de nieuwe structuur kiezen leerlingen naast een profiel - bestaande uit vier profieldelen - óók vier keuzedelen. Het kernprogramma is onlosmakelijk verbonden met profiel- en keuzedelen. De profieldelen worden met een centraal examen afgesloten. De keuzedelen met een schoolexamen. In de nieuwe programmastructuur is de verhouding tussen centraal en schoolexamen fifty-fifty. In de bestaande situatie is die een-derde (CE) – tweederde (SE). Hoewel er geen verplichte lessentabel meer gehanteerd wordt, zijn de ontwikkelde concept-examenprogramma's qua omvang vergelijkbaar met de huidige examenprogramma's. Elk profieldeel en elk keuzedeel kent een omvang van 100 uur, alle examenprogramma's zijn ontwikkeld voor een omvang van circa 800 uur. De nieuwe programmastructuur houdt rekening met vroege en latere kiezers. Een leerling die al precies weet wat hij wil zal naast zijn profielkeuze verwante keuzedelen kiezen. Een leerling die nog niet weet wat hij wil zal zich eerst in de breedte willen oriënteren met keuzedelen en daarna pas een profiel kiezen. Beide trajecten zijn mogelijk. Dit is afhankelijk van het aanbod van de school. De school bepaalt het aanbod en kan in principe naast profielen en (een selectie van) profiel-eigen keuzedelen, ook keuzedelen aanbieden van sectoren die zij 'niet in huis' hebben. Ook profieldelen kunnen als keuzedelen aangeboden worden.

Probleemstelling

De sector groen heeft er bij de start van de programmavernieuwing in de OCW-sectoren bewust voor gekozen vooralsnog niet mee te gaan in de verandering. Reden hiervoor was dat destijds de examenprogramma's Landbouw Breed (LBB) en Landbouw en Natuurlijke Omgeving (LNO) recentelijk (2008-2010) op eindtermenniveau geglobaliseerd waren. Nu de nieuwe programmastructuur is vastgesteld, heeft het ministerie van Economische Zaken (EZ) na overleg met de AOC-Raad, besloten te laten onderzoeken *of* en *hoe* de huidige groene examenprogramma's in harmonie gebracht kunnen worden met de nieuwe programmastructuur van de sectoren die onder verantwoordelijkheid vallen van het ministerie van OCW. De reden hiervoor is dat in het vmbo-onderwijs nu twee afwijkende examenprogrammastructuren naast elkaar ontstaan. Is een eenduidige profielstructuur (grijs vmbo) naast een sectorstructuur (groen vmbo) - met daarbinnen de keuze tussen twee beroepsgerichteprogramma's - voor ouders, leerlingen en het vervolgonderwijs nog wel duidelijk? Een ander knelpunt is dat de verhouding tussen centraal

examen en schoolexamen wijzigt van 30% – 70% naar 50% -50%. Er wordt een grotere hoeveelheid lesstof getoetst in CE. De vraag is of leerlingen dan nog onbelemmerd kunnen switchen tussen groen en grijs vmbo. De basis en het primaire doel van de nieuwe programmastructuur betreft naast een *verduidelijking*, een *actualisering* en een *vernieuwing* ook een verbetering in de aansluiting met het vervolgonderwijs. De globalisering van de groene examenprogramma's (2008 – 2010) hebben destijds niet geleid tot inhoudelijke aanpassingen of tot een actualisering van het programma. De vernieuwingen op maatschappelijk, economische en technologisch gebied binnen de sector groen en het groen MBO hebben echter niet stil gestaan. Er is daarmee aanleiding om te bepalen of de vmbo-groen- examen- programma's nog wel in voldoende mate beantwoorden aan de vraag van MBO, arbeidsmarkt en leerlingen.

Onderzoek

In opdracht van het ministerie van Economische Zaken (EZ) wordt tussen juni en november 2013 door SLO onderzocht of - en op welke wijze - een wijziging van de structuur van de huidige groene examenprogramma's realiseerbaar is. Het onderzoek richt zich op de structurele en inhoudelijke aanpassingen, alsmede op de implicaties daarvan wanneer de groene examenprogramma's in lijn gebracht worden met de nieuwe programmastructuur.

De volgende onderzoeksvragen staan centraal:

1. Welke aanpassingen zijn nodig om de huidige examenprogramma's (LBB en LNO) om te zetten in een nieuwe structuur?
2. Wat zijn volgens de direct betrokkenen de implicaties voor henzelf en volgens hen voor scholen en leerlingen wanneer de huidige beroepsgerichte Landbouw-examenprogramma's omgezet worden in een nieuwe structuur bestaande uit kern, profiel- en keuzedelen?
3. In hoeverre is er draagvlak bij de betrokkenen voor de herziening van de groene examenprogramma's in de nieuwe programmastructuur?
4. Welke wensen leven er bij de betrokkenen ten aanzien van de (inhoudelijke) actualisering van de huidige Landbouw-examenprogramma's (LBB en LNO)?

In deze rapportage wordt antwoord gegeven op de eerste onderzoeksvraag. Onderzocht is welke aanpassingen nodig zijn om de huidige examenprogramma's (Landbouw Breed (LBB) en Landbouw en Natuurlijke Omgeving (LNO)) om te zetten in de nieuwe programmastructuur die is ontwikkeld voor het beroepsgerichte deel van het vmbo. Hiervoor zijn relevante documenten bestudeerd over de vernieuwing van de beroepsgerichte programma's en de eindtermen- documenten van de Landbouw-examenprogramma's zijn vergeleken met de concept-examenprogramma's van de reeds ontwikkelde profielen van de andere sectoren.

Consequenties van de nieuwe programmastructuur voor groen

Aan de hand van een raamwerk met aandachtspunten is de nieuwe beroepsgerichte examen- programmastructuur vergeleken met die van de huidige groene examenprogramma's LBB en LNO. Nadat het aantal profielen (1 of 2) landelijk vastgesteld is, zal om te harmoniseren een aantal structurele aanpassingen gepleegd moeten worden. Het gaat om aanpassingen op landelijk niveau en op schoolniveau en betreft:

Landelijk:

- herpositioneren van exameneenheden in kern, profiel- en keuzedelen;
- 'omschrijven' van exameneenheden in taken en deeltaken;
- ontwikkelen van (onderscheidende en gelijkwaardige) samenhangende profiel- en keuzedelen van gelijke omvang (100 uur), in verband met de inwisselbaarheid;
- rekening houden met de wijziging van de verhouding centraal examen - schoolexamen 50 – 50 (in plaats van 30-70);

- vormgeven aan loopbaanoriëntatie en het keuzeproces van de leerling;
- uit het aanbod van de school kiest de leerling één profiel en vier keuzedelen.

De school:

- biedt één of meerdere profielen aan (afhankelijk van licentie);
- bepaalt het aanbod van keuzedelen;
- biedt naast het groene profiel minimaal 4 keuzedelen aan;
- maakt van profiel- en keuzedelen een samenhangend onderwijsprogramma.

Bordjes verhangen?

Met de inspanningen die de afgelopen jaren in het groene onderwijs gepleegd zijn¹, is het een aantrekkelijke en begrijpelijke gedachte te verkennen of de harmonisatie zich kan beperken tot het verhangen van 'de bordjes'. Uit de documentanalyse blijkt dat het mogelijk is om dicht bij de huidige examenprogramma's te blijven. De analyse leert dat alle exameneenheden van de beide examenprogramma's overgezet kunnen worden naar een structuur van een kern, profiel en keuzeprogramma. Dit betekent dat:

- alles wat er nu aan exameneenheden en eindtermen in de beide examenprogramma's bestaat behouden kan blijven en
- ook in de nieuwe structuur het mogelijk blijft smal en breed op te leiden.

Echter, het denken over harmonisatie gaat onherroepelijk gepaard met discussies over het aantal profielen, het aantal keuzedelen, de inhoud daarvan en de kansen nieuwe inhoud toe te voegen. Ook ten aanzien van het kernprogramma zullen keuzes gemaakt moeten worden.

Eén of twee profielen?

In de nieuwe programmastructuur kunnen per sector maximaal twee profielen ontwikkeld worden. Op de bandbreedte van één en twee profielen - blijkt uit de documentanalyse - is het mogelijk om alle huidige groene exameneenheden 'om te zetten' naar een structuur met één profiel en een x-aantal keuzedelen. Dit kan op verschillende manieren gerealiseerd worden, zie de varianten (A) op de volgende pagina. Ook is het mogelijk één geheel of gedeeltelijk nieuw profiel te ontwikkelen. De optie van twee profielen behoort binnen de nieuwe programmastructuur ook tot de mogelijkheden. De invulling en inrichting van één geheel of gedeeltelijk nieuw profiel vergt een grotere inspanning dan het 'omzetten' van het examenprogramma. Dit geldt ook voor de ontwikkeling van twee inhoudelijk gelijkwaardige en onderscheidende profielen. Wat de beste optie is zal in het vervolg van het onderzoek verder verkend worden. Op de bandbreedte van één en twee profielen zijn in het volgende overzicht de uitersten van de harmoniseringsvarianten geschetst. Het spreekt voor zich dat er meer varianten mogelijk zijn. Varianten A blijven dicht bij de bestaande situatie, waarbij geredeneerd is vanuit de afzonderlijke examenprogramma's (A1) en vanuit de gemeenschappelijke waarde in de beide examenprogramma's (A2). De inhoud van twee profielen (variant B) dient verder verkend te worden in de volgende fase van het onderzoek. In tabel 1 worden voor deze variant enkele denkrichtingen genoemd.

¹ Bijvoorbeeld Groen proeven; Kwaliteit staat buiten kijf!; Reken Groen, Hands on, Voorop in Vergroening.

Tabel 1: Visualisatie harmoniseringsvarianten.

Variant A1 1 breed profiel	• Het profiel ontstaat op basis van het LBB-examenprogramma. • Keuzedelen op basis van het LNO-examenprogramma én vastgestelde hiaten.
Variant A2 1 breed geïntegreerd profiel	• Het profiel ontstaat door de brede basis van het vakrichtingen-programma (LN/K3-LN/K15) te combineren met de thema's van het intrasectorale programma. • Keuzedelen op basis van het LNO-examenprogramma en vastgestelde hiaten.
Variant B 2 profielen	• De huidige groene eindtermen kunnen in twee profielen verwerkt worden onder voorwaarde dat het gelijkwaardige en onderscheidende profielen zijn. • Denkrichtingen: bijvoorbeeld een groen profiel en een plantprofiel of een agrarische profiel en een Randstedelijk profiel.

Zie bijlage 4.

Hoewel de aanvliegroutes anders zijn, zullen de uitkomsten van variant A1 en A2 vermoedelijk dicht bij elkaar liggen. De aanvliegroute van variant A2 kan mogelijk vanuit de perceptie van de betrokkenen gelijkwaardiger gevonden worden. In variant A1 ontstaat het profiel op basis van het LBB-examenprogramma. In variant A2 is de gemeenschappelijke waarde van de beide examenprogramma's het vertrekpunt voor de inrichting van een groenbreed profiel. De gemeenschappelijke waarde van de beide programma's zit - naast de competenties en de oriëntatie op sectoren (kernprogramma) - in een brede kennismaking met de sector en wordt in de huidige groene examenprogramma's op twee verschillende manieren uitgewerkt. In het LBB-examenprogramma krijgt dit vorm in de vijf thema's. In het LNO-examenprogramma komt dit tot uiting in de exameneenheden LN/K/3 tot en met LN/K/15. In deze variant komt er voor leerlingen één groenbreed centraal examen. Daarnaast kunnen leerlingen uit het totale aanbod van keuzedelen een keuze maken voor verdieping (smal en specialisatie) of verbreding (breed en oriëntatie). Scholen kunnen in de nieuwe programmastructuur zelf bepalen welke keuzedelen ze willen aanbieden, dit kunnen dus bijvoorbeeld ook alleen dierspecifieke, plantspecifieke of bloemspecifieke keuzedelen zijn. Door hierin (als school) de juiste keuzes te maken blijft in de nieuwe programmastructuur die mogelijkheid - van breed en/of smal opleiden - bestaan. Scholen kunnen het aanbod afstemmen op hun doelgroep en hun regionale setting.

De meerwaarde van twee profielen (variant B) voor het groene onderwijs komt op basis van de documentanalyse niet naar voren. Uit de analyse blijkt dat het ontwikkelen van twee profielen een ingewikkelde operatie zal zijn, meer inspanningen zal vergen en tot grotere inhoudelijke discussies zal leiden. Kortom: de keuze voor twee onderscheidende en gelijkwaardige profielen maakt dat 'de bordjes' niet vlot verhangen kunnen worden. Bovendien is de vraag of het voor scholen haalbaar en betaalbaar is om twee profielen en bijbehorende keuzedelen naast elkaar aan te bieden.

Harmonisatie met het kernprogramma

Uit de documentanalyse blijkt dat het kernprogramma van de nieuwe programmastructuur twee delen bevat die voor alle profielen gelijk zijn. Het betreft exameneenheden over algemene vaardigheden en exameneenheden met betrekking tot LOB. In alle gevallen is in de groene examenprogramma's - in terminologie - ook nu al een kern te benoemen. Qua inhoud is de kern van de groene sector redelijk vergelijkbaar met de kern van de nieuwe programmastructuur. Echter, in de groene sector is de kern anders omschreven. Bij de globaliseringsronde tussen

2008 en 2010 zijn de 'professionele vaardigheden' vervangen door (SHL-) competenties die in het mbo gehanteerd worden voor de competentiegerichte kwalificatiestructuur. Het doel hiervan was de aansluiting met het mbo te verbeteren. Niet alleen in taalgebruik vond die afstemming plaats, eveneens is gebleken dat hierdoor óók in het onderwijsprogramma afstemming plaats kon vinden. Dit blijkt onder andere uit de opbrengsten van het Groen Proeven-project, waarin proeven van bekwaamheden (PvB's) ontwikkeld zijn voor een competentiegerichte examinering van die exameneenheden die vallen onder het schoolexamen. De 'competenties' uit de landbouwprogramma's en de uitwerking daarvan in het onderwijs lijken een brug te slaan tussen vmbo en mbo. Het ligt voor de hand dat deze verworvenheden behouden blijven. Echter, de veranderingen in het mbo - momenteel - van een competentiegerichte kwalificatiestructuur naar een beroepsgerichte kwalificatiestructuur roepen de vraag op welke rol de 'competenties' nog gaan spelen. En ten aanzien van de kern speelt de vraag of de groene sector volledig wil harmoniseren en streeft naar een eenduidige structuur met volstrekte inwisselbaarheid van profiel- en keuzedelen. In dat geval dient de kern overgenomen te worden. Geadviseerd wordt de kern over te nemen. Niets staat het groene onderwijs in de weg om van het examenprogramma een (competentiegericht) groen onderwijsprogramma te maken.

Inspanningen

Welke variant men ambieert: het denken over harmonisatie gaat onherroepelijk gepaard met discussies over de inhoud en vorm van het kernprogramma, het aantal profielen, de inhoud daarvan. Ook zal er discussie zijn over de inhoud van keuzedelen en het aantal. De keuzes die gemaakt worden, moeten onderbouwd worden vanuit het perspectief van de leerling: wat heeft de leerling nodig voor de aansluiting naar het vervolgonderwijs en de arbeidsmarkt? Wat heeft de leerling nodig om onbelemmerd te kunnen switchen? Kortom: Wat heeft de leerling nodig om succesvol te zijn in de toekomst? En voldoen de huidige examenprogramma's daar nog aan? Indien die keuzes gemaakt zijn, kan er een herordening plaatsvinden van de exameneenheden, de thema's en de vakrichtingen. Alle eindtermen moeten herschreven worden. Eventueel dienen profiel- en keuzedelen aangevuld te worden totdat zij een omvang hebben van ongeveer 100 uur.

Kansen

Een vernieuwing van de structuur is tevens een goede gelegenheid om de examenprogramma's te actualiseren. Aannemelijk is te veronderstellen dat er ook behoefte is aan een inhoudelijke vernieuwing van de groene examenprogramma's. In de globaliseringsronde tussen 2008 en 2010 zijn inhoudelijk gezien geen exameneenheden geschrapt en/of toegevoegd (www.groenonderwijs.nl). Daarbij is het van belang om samen met (v)mbo, arbeidsmarkt en bedrijfsleven te onderzoeken wat voor ideeën er leven rond een nieuwe opleidingsinhoud en ook hoe dit te vertalen is naar een kernprogramma, profiel(delen) en keuzedelen.

In de nieuwe programmastructuur wordt nagedacht over nieuwe vormen van examinering en de mogelijkheden van proeven van bekwaamheid daarbinnen. In het Groen Proeven-project hebben AOC's ervaring opgedaan met het ontwikkelen en afnemen van competentiegerichte schoolexamens. Hiervoor zijn onder andere arrangementen, kwaliteitsstandaarden en templates ontwikkeld. Gezien de ervaringen ligt het voor de hand om verder te verkennen of en hoe de opbrengsten geborgd en verzilverd kunnen worden, ook door de 'OCW-sectoren'.

De school bepaalt het aanbod en kan in principe, naast profieleigen keuzedelen, ook keuzedelen aanbieden van profielen die zij 'niet in huis' hebben. Dit biedt kansen voor AOC's die, gelet op hun regionale situatie, onderwijs op het snijvlak van groen en niet groen willen kunnen aanbieden én voor leerlingen. Zij kunnen zich hierdoor breder oriënteren, ook op 'niet groene' profielen. Feitelijk betekent het dat groene scholen grijze keuzedelen kunnen aanbieden

en grijze scholen groene keuzedelen kunnen aanbieden. Scholen zullen zich vanuit hun eigen visie en identiteit moeten beraden welke keuzedelen zij vanaf dat moment gaan aanbieden.

Vervolg

De ervaring leert dat een dergelijke vernieuwing alleen kan geschieden in een stapsgewijs, zorgvuldig en transparant proces waarbij er tijd genomen moet worden om draagvlak te creëren en in dialoog met alle stakeholders de prioriteiten gesteld worden. Om die reden worden in de volgende fase van het onderzoek uit alle gremia binnen en rond het groene onderwijs via semigestructureerde interviews opvattingen verzameld over de implicaties van een eventuele structuurwijzing.

De interviews worden gevoerd langs de lijnen van harmonisatiebereidheid, de implicaties, het aantal profielen en de aanliegroutes en de gewenste inhoudelijke vernieuwingen.

3. Aanleiding en doelen voor vernieuwing

De beroepsgerichte examenprogramma's van het vmbo zijn aan vernieuwing toe. Dit constateerde de minister van OCW in haar beleidsbrief 'Op weg naar een toekomstbestendig vmbo' van 29 april 2011. Eind 2011 zijn de sectoren gestart met het landelijke project 'Vernieuwing beroepsgerichte examenprogramma's vmbo', schooljaar 2013-2014 start de eerste pilotfase.

In de projectopdracht voor de vernieuwing van de beroepsgerichte programma's in het vmbo zijn er verschillende ontwikkelingen genoemd die aanleiding geven tot vernieuwing in het vmbo:

- De huidige beroepsgerichte examenprogramma's sluiten onvoldoende aan op het vervolgonderwijs.
- Het dalend aantal leerlingen dwingt opnieuw na te denken over de organiseerbaarheid van het vmbo.
- Het besef dat loopbaanoriëntatie en begeleiding van belang is bij het maken van een passende vervolgkeuze neemt toe.
- Er is noodzaak om de positieve beeldvorming van onderwijsroutes binnen de beroepskolom te versterken.
- Een vernieuwd programma-aanbod dient bij te dragen aan de herkenbaarheid van het vmbo.

De overkoepelende doelen die leidend zijn voor de programmavernieuwing in de OCW-sectoren zijn, samengevat, de volgende:

- Aantrekkelijk en toekomstbestendig onderwijs door verbeterde aansluiting.
- Aantrekkelijk onderwijs door een aanbod dat past bij actuele ontwikkelingen.
- Toekomstbestendig onderwijs geredeneerd vanuit organiseerbaarheid bij een dalend aantal leerlingen en geredeneerd vanuit de 'kiezende' leerling (vroeg kiezende, late kiezende en switchers).
- Een voor ouders en leerlingen herkenbaar en overzichtelijk onderwijsaanbod.
- Een duidelijker onderscheid tussen de leerwegen basis, kader en gemengd.

4. Nieuwe programmastructuur

De nieuwe structuur van de beroepsgerichte examenprogramma's in de OCW-sectoren is onder leiding van een door de ministeries van OCW en EZ ingestelde regiegroep en in samenspraak met het onderwijsveld ontwikkeld rond een systematiek van een *kern*, een *profiel* en *keuzedelen* (Abbenhuis & Kerkhoffs, 2012). Elk examenprogramma bestaat uit een kernprogramma, een profiel bestaande uit vier profieldelen en vier keuzedelen. De kern is onlosmakelijk verbonden met de profiel- en keuzedelen. De vier profieldelen, 50% van het totale examenprogramma, worden centraal geëxamineerd. De vier keuzedelen, de overige 50%, worden in een school-examen geëxamineerd. Leerlingen kiezen één profiel en kiezen daarnaast vier verdiepende of verbredende keuzedelen (uit het aanbod van de school). Profieldelen kunnen ook als keuzedeel gekozen worden. Hieronder volgt een korte toelichting op de gehanteerde begrippen.

Kern

De kern staat voor 'het kernprogramma' en is onlosmakelijk verbonden met de profiel- en keuzedelen. De inhoud uit de kern krijgt kleur door de concretisering van de profiel- en keuzedelen. Het kernprogramma wordt niet als apart deel geëxamineerd, maar altijd in samenhang met het profiel en/of de keuzedelen. De kern bestaat uit drie categorieën (A, B en C). Deel A bevat algemene kennis en vaardigheden en is voor alle sectoren gelijk. Deel B is specifiek voor het profiel en bevat professionele en voorwaardelijke kennis en vaardigheden. Deel C is ook voor alle examenprogramma's hetzelfde en bevat doelen ten behoeve van loopbaanoriëntatie.

Profiel

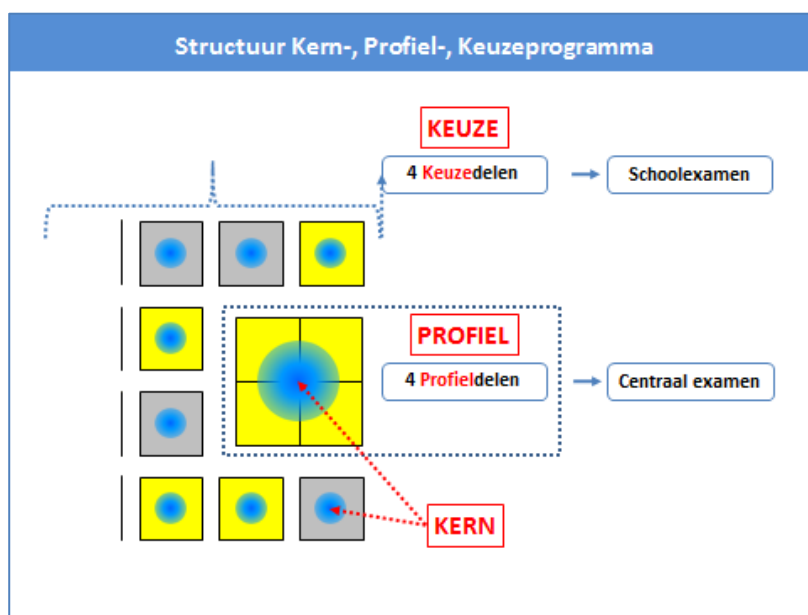
Profielen bevatten kennis, houding en vaardigheden die de leerling in de oriënterende of in de voorbereidende sfeer kennis laten maken met het 'wezen' van de sector. Een profiel bestaat uit vier profieldelen van ieder circa 100 uur. Profielen en profieldelen zijn gelijkwaardig qua inhoud en omvang. Een leerling kiest één profiel (bestaande uit vier profieldelen). Het profiel wordt centraal geëxamineerd. Een profiel omvat 50% van het examenprogramma van de leerling.

Keuzedelen

Bij elk van de profielen zijn minimaal 6 keuzedelen ontwikkeld. Naast het profiel kiest de leerling ten minste vier keuzedelen uit het aanbod van de school. Dit kunnen keuzedelen zijn die een directe relatie hebben met het profiel dat de leerling volgt, zogenaamde verdiepende keuzedelen. Een leerling kan ook keuzedelen kiezen die bij een ander profiel ontwikkeld zijn, zogenaamde verbredende keuzedelen. Ook profieldelen kunnen als keuzedelen gekozen worden. Vanwege de inwisselbaarheid zijn keuzedelen qua inhoud en omvang gelijkwaardig aan profieldelen. De keuzedelen worden in een schoolexamen geëxamineerd. De keuzedelen omvatten 50% van het examenprogramma van de leerling.

Examinering

Het examen bestaat uit een centraal examen (CE) en een schoolexamen (SE). Het profiel wordt geëxamineerd in het CE en de keuzedelen in het SE. Basisberoeps- en kaderberoeps-gerichte leerlingen doen centraal examen in één profiel, vier profieldelen. Voor leerlingen uit de gemengde leerweg bestaat het profiel uit twee aangewezen profieldelen. Er wordt nog nagedacht over vernieuwende vormen van examinering.

Figuur 1: Structuur Kern-, Profiel-, Keuzeprogramma.

Bron: www.vernieuwingvmbo.nl.

Volgorde van profiel- en keuzedelen

In het examenprogramma is beschreven wat leerlingen aan het eind van hun opleiding minimaal moeten kennen en kunnen. Hoe dat gerealiseerd wordt, in welke volgorde en op welke manier, dat is aan de scholen om te bepalen. Scholen hebben in de nieuwe structuur de mogelijkheid een breed aanbod van keuzedelen aan te bieden. Ook profieldelen kunnen als keuzedelen aangeboden worden. Door de inwisselbaarheid van profiel- en keuzedelen qua tijd kunnen leerlingen eerst keuzedelen doen en daarna een profiel kiezen. Een leerling die precies weet wat hij wil kan direct een profiel kiezen en daarna verdiepende en aan het profiel verwante keuzedelen volgen. De school bepaalt het aanbod en maakt zelf het onderwijsprogramma op basis van een examenprogramma.

Tijd

In 1999 zijn de examenprogramma's ontwikkeld voor 960 uur, voor bb en kb, en 320 uur voor gl. Dit is respectievelijk 12 en 4 lessen per week per leerjaar. Hoewel er momenteel in het voortgezet onderwijs geen verplichte lessentabel meer gehanteerd wordt, hebben de sectorvernieuingscommissies de opdracht gekregen examenprogramma's te maken die qua omvang gelijk zijn aan de huidige programma's, dus 960 uur voor bb en kb en 320 uur voor gl. De scholen bepalen uiteindelijk zelf hoeveel tijd ze, binnen de verplichte onderwijstijd, willen besteden aan het beroepsgerichte programma.

5. Profiel(delen) en keuzedelen in de OCW-sectoren

De vereenvoudiging en verduidelijking van de nieuwe programmastructuur komt onder andere tot uiting in de beperking van het aantal profielen (en te ontwikkelen centrale examens). De vernieuwingscommissies hebben de opdracht meegekregen liefst één, maximaal twee en bij hoge uitzondering drie profielen te ontwikkelen voor de sectoren (tc, zw, ec). In de nieuwe structuur wordt als gevolg daarvan ook niet meer over sectoren gesproken maar over profielen. Voor de sectoren die onder verantwoordelijkheid van het ministerie van OCW vallen, Techniek, Economie en Zorg & Welzijn, zijn uiteindelijk zeven profielen ontwikkeld, met circa 80 onderscheidende keuzedelen (zie bijlage 1 Overzicht van profiel, profieldelen en keuzedelen). Ook profieldelen kunnen als keuzedelen aangeboden worden. Dit betekent dat er momenteel meer dan 100 keuzedelen zijn waar scholen een keuze uit kunnen maken. Voor het inter-sectorale examenprogramma waarvan de bedoeling is dat ook de groene sector er onderdeel van gaat uitmaken, wordt op dit moment één profiel ontwikkeld. Ook voor dit profiel zullen nader te bepalen onderscheidende keuzedelen gemaakt worden.

Onderstaand tabel geeft een beeld van de impact van de vernieuwing. De huidige programmastructuur voor de sector Economie, Techniek en Zorg & Welzijn is in dit overzicht gezet naast de nieuwe profielstructuur en de ontwikkelde profieldelen.

Tabel 2: Programmastructuur Sector Economie, Techniek en Zorg & Welzijn.

Huidige programmastructuur	Nieuwe profielstructuur	Profiel delen
<i>Sector Economie:</i> Consumptief-breed Consumptief-horeca Consumptief-bakken Administratie Handel en administratie Handel en verkoop Mode en commercie	Economie en ondernemen	1. Commercieel 1* 2. Secretarieel 1* 3. Logistiek 1 4. Administratie 1
	Horeca, Bakkerij en recreatie vmbo	1. Gastheerschap* 2. Bakkerij 3. Keuken* 4. Recreatie
<i>Sector Techniek:</i> Bouw-breed Bouwtechniek-metselen Bouwtechniek-timmeren Bouwtechniek-schilderen Bouwtechniek-fijnhoutbewerken Transport en logistiek Voertuigentechniek Metaaltechniek Elektrotechniek Installatietechniek Instalektro Metalektro (Grafimedia)**	Bouwen, Wonen en Interieur vmbo	1. Bouwproces en bouwvoorbereiding* 2. Bouwen vanaf de fundering 3. Hout- en meubelverbindingen 4. Design en decoratie*
	Produceren, Installeren en Energie vmbo	1. Ontwerpen en maken* 2. Bewerken en verbinden van materialen 3. Besturen en automatiseren* 4. Installeren en monteren
	Mobiliteit en Transport vmbo	1. Motorconditie testen* 2. Wielophanging en carrosserie 3. Verlichting en comfortsystemen* 4. Transport 1

Huidige programmastructuur	Nieuwe profielstructuur	Profiel delen
<i>Sector Zorg en Welzijn:</i> Uiterlijke verzorging Verzorging Zorg en welzijn breed	Zorg en Welzijn vmbo	1. Mens en gezondheid 2. Mens en omgeving 3. Mens en activiteiten* 4. Mens en zorg*
<i>Intersectorale programma's:</i> Intersectoraal en uitstroomvarianten: - dienstverlening & commercie - technologie & commercie - technologie & dienstverlening ICT-route Sport, Dienstverlening en Veiligheid Technologie in de GL	<i>Ten tijde van deze analyse is het intersectorale profiel in ontwikkeling, de groene sector wordt hierin meegenomen.</i>	

* Profiel delen aangewezen voor de gemengde leerweg.

** De Grafische sector doorloopt een eigen traject.

6. Programmastructuur vergeleken met huidige groene examenprogramma's

In dit hoofdstuk wordt aan de hand van een raamwerk met aandachtspunten de nieuwe beroepsgerichte programmastructuur vergeleken met die van de huidige groene examenprogramma's LBB en LNO. Het raamwerk bevat de volgende negen aandachtspunten: uitgangspunten, omvang, rationale, onderwijstijd, inhoud, differentiatie, centraal examen, schoolexamen en de vorm van het examenprogramma. Implicaties van de structuurwijziging voor de groene sector zijn cursief aangegeven.

Tabel 3: Raamwerk.

	Vernieuwing sectoren (pilotfase 2013-2014) Techniek, Economie, Zorg & Welzijn	Examenprogramma's LBB en LNO
Uitgangspunten	• Aantrekkelijk en toekomstbestendig. • Verbetering van de aansluiting naar mbo. • Rekening houdend met actuele ontwikkelingen. • Organiseerbaar bij een dalend aantal leerlingen. • Aansluiten bij de 'kiezende' leerling. • Overzichtelijk onderwijsaanbod. • Onderscheid tussen de leerwegen.	• Beroepsvoorbereidende oriëntatie op groene vakinhoud en vaardigheden. • Competentiegericht. • Verbetering doorlopende leerlijn (groen en niet groen mbo). • Aantrekkelijk contextrijk onderwijsaanbod. • Onderscheid tussen de leerwegen bb, kb en gl. <i>Verduidelijken, actualiseren en vernieuwen. Centrale rol voor het keuzeprocess.</i>
Omvang	Voor de huidige beroepsgerichte programma's (tc, ec, zw) zijn er ongeveer 28 verschillende examenprogramma's (en driemaal het te ontwikkelen aantal centrale examens). De vernieuwing heeft tot gevolg dat er in 2015 maximaal zeven of acht examenprogramma's (profielen) komen. Dit is nog afhankelijk van het aantal profielen dat er komt voor intersectoraal en de vraag of er nog andere profielen ontwikkeld moeten worden vanwege eventuele lacunes. Momenteel zijn er zes profielen gereed en circa 80 keuzedelen. Ook profieldelen kunnen als keuzedelen worden aangeboden. Dit maakt dat er in totaal 100 keuzedelen zijn.	De groene sector kent 2 examenprogramma's: Landbouw Breed (LBB) en Landbouw Natuurlijke Omgeving (LNO) met 7 specifieke kerndelen, waaruit leerlingen afhankelijk van de leerweg die zij volgen één of twee vakrichtingen kiezen of een vakrichting en een ondersteunend vak kiezen. Jaarlijks worden er 20 centrale examens gemaakt voor de groene sector: voor LBB 3 (voor elke leerweg één examen), voor LNO 17. Voor de gl wordt sinds de nieuwe examenprogramma's van kracht zijn 1 centraal examen gemaakt dat geldt voor alle leerlingen; ongeacht hun keuze voor LNO of LBB. <i>Keuzes maken voor 1 of 2 onderscheidende profielen. Reductie van het aantal groene centrale examens naar 1 of 2, per leerweg.</i>

	Vernieuwing sectoren (pilotfase 2013-2014) Techniek, Economie, Zorg & Welzijn	Examenprogramma's LBB en LNO
Rationale	De nieuwe examenprogramma's hebben onder meer als doel de aansluiting te optimaliseren. Een één op één aansluiting tussen profielen in het vmbo en opleidingen in het mbo is niet mogelijk, daarvoor zijn de onderwijsstructuren te verschillend. De programmastructuur biedt zowel ruimte aan leerlingen die nog niet zeker zijn van hun keuze en behoefte hebben aan een oriëntatie, als aan leerlingen die precies weten wat ze willen. Afhankelijk van het aanbod van de school kunnen leerlingen eerst keuzedelen doen en dan profielen, andersom is ook mogelijk. Het keuzeproces wordt ondersteund doordat loopbaanoriëntatie als exameneenheid verankerd is in het kernprogramma van alle profielen.	Bij de globaliseringsronde tussen 2008 en 2010 zijn om de aansluiting met het mbo te verbeteren de 'professionele vaardigheden' vervangen door 'competenties'. Het examenprogramma beschrijft de competenties en vakinhouden die de leerlingen binnen het beroepsgerichte programma moeten ontwikkelen. De competenties zijn ontleend aan de SHL-competenties zoals toentertijd gehanteerd in de competentiegerichte kwalificatiestructuur van het mbo. Daarnaast is in de beide programma's 'oriëntatie op de sectoren' een gemeenschappelijke exameneenheid. Dit is een oriëntatie binnen de groene sector. De twee examenprogramma's LBB en LNO voorzien respectievelijk in een sectorbrede en een vakrichtingspecifieke beroepsvoorbereiding, te vergelijken met de kleinere afdelingsprogramma's in de sectoren die onder verantwoordelijkheid van OCW vallen. In het LNO-examenprogramma is al sprake van een kern en een keuze. <i>Centrale rol voor loopbaanoriëntatie. Bredere keuzemogelijkheden voor leerlingen.</i>
Onderwijstijd	De examenprogramma's zijn ontwikkeld voor een omvang van circa 960 uur voor bb en kb en 320 uur voor gl. De profiel- en keuzedelen hebben elk een omvang van circa 100 uur. Circa 50% van de onderwijstijd wordt besteed aan de profieldelen (CE). De andere 50% is voor de keuzedelen (SE).	De examenprogramma's zijn ontwikkeld voor een omvang van circa 960 uur voor bb en kb en 320 uur voor gl. Ongeveer éénderde van het examenprogramma wordt centraal getoetst. Het overige deel wordt getoetst in het schoolexamen. <i>Wijziging van de verhouding tussen centraal examen en schoolexamen; 50 – 50 in plaats van eenderde – tweederde. Er wordt een grotere hoeveelheid lesstof getoetst in CE.</i>

	Vernieuwing sectoren (pilotfase 2013-2014) Techniek, Economie, Zorg & Welzijn	Examenprogramma's LBB en LNO
Inhoud	Elk examenprogramma bestaat uit een <i>kern</i>, een profiel bestaande uit vier <i>profiel delen</i> en daarnaast uit vier <i>keuzedelen</i>. De kennis, houding en vaardigheden uit de kern worden in een context (een authentieke beroepsomgeving) aangeleerd en geoefend. De <i>kern</i> bevat (A) algemene kennis en vaardigheden (vergelijkbaar met de huidige preambule), voor alle profielen identiek; (B) profielspecifieke kennis en vaardigheden; (C) loopbaanoriënterende doelen. <i>Profielen</i> en <i>profiel delen</i> bevatten kennis, houding en vaardigheden die de leerling in de oriënterende of in de voorbereidende sfeer kennis laten maken met het 'wezen' van het profiel. De vier <i>keuzedelen</i> die een leerling kiest kunnen verdiepend of verbredend zijn. De leerling kiest uit het aanbod van de school. De school is verantwoordelijk voor het aanbod van profiel en keuzedelen en de volgorde.	De gemeenschappelijke component in de examenprogramma's zijn exameneenheden ter 'oriëntatie op de sectoren' (binnen groen) en de (18) 'competenties' (voorheen benoemd als 'professionele vaardigheden'). In het LNO-examenprogramma is dit deel benoemd als 'Gemeenschappelijk kerndeel' van de 7 specifieke kerndelen. Het gemeenschappelijk kerndeel van het LNO-examenprogramma bestaat daarnaast uit een aantal sector-specifieke exameneenheden die de breedte van de groene sector laten zien. Naast het gemeenschappelijke kerndeel kiezen leerlingen in het LNO-examenprogramma, afhankelijk van de leerweg, een of twee vakrichtingen of een combinatie van een vakrichting en een ondersteunend vak. De specifieke kerndelen bevatten specifieke beroepsvoorbereidende kennis en vaardigheden. Het LBB-examenprogramma is een intrasectoraal programma waarin leerlingen via vijf thema's kennis maken met verschillende beroepscontexten. Het LBB-examenprogramma bevat geen keuzemogelijkheden voor leerlingen; alle leerlingen - met onderscheid van leerwegen - doorlopen het gehele examenprogramma. <i>Het kernprogramma (A en C) overnemen en aanvullen (B).</i> <i>Exameneenheden herordenen tot een profiel met profiel delen en keuzedelen.</i> <i>Profiel- en keuzedelen met een omvang van 100 uur samenstellen en/of ontwikkelen.</i>

	Vernieuwing sectoren (pilotfase 2013-2014) Techniek, Economie, Zorg & Welzijn	Examenprogramma's LBB en LNO
Differentiatie	Binnen de examenprogramma's is er sprake van differentiatie. Differentiatie in leerwegen komt tot uiting door onderscheid te maken in de aard van de exameneenheden (meer praktisch of meer theoretisch), de hoeveelheid, het beheersingsniveau, de complexiteit en mate van zelfstandigheid.	Binnen de examenprogramma's is er sprake van differentiatie. Differentiatie in bb en bk komt tot uiting door onderscheid te maken in de aard van de exameneenheden (meer praktisch, uitvoerend, of meer theoretisch en voorbereidend), de hoeveelheid, het beheersingsniveau, de complexiteit en de mate van zelfstandigheid. Voor de gl is in de beide examenprogramma's een specifiek gemeenschappelijk centraal te examineren deel opgesteld. Daarnaast zijn voor de gl in het LNO-examenprogramma exameneenheden aangewezen die vaktheorie omvatten. <i>Voor de gl twee centraal te examineren profieldelen aanwijzen.</i>
Centraal examens	De examenprogramma's worden afgesloten met centrale examens en schoolexamens. In het centraal examen wordt het door de leerling gekozen profiel getoetst. Het centrale examen gaat voor bb en kb-leerlingen over één profiel, dus vier profieldelen. Voor leerlingen van de gemengde leerweg gaat het centrale examen over twee vooraf bepaalde profieldelen uit één profiel. Er wordt nog onderzocht of vernieuwende vormen van examinering mogelijk zijn.	De examenprogramma's worden afgesloten met centrale examens en schoolexamens. Aan de hand van de syllabus worden door Cito de centrale examens gemaakt in de vorm van een Centraal Schriftelijk Praktisch Examen (CSPE).
Schoolexamens	De keuzedelen worden afgesloten met een schoolexamen, verzorgd door de school. Voor bb/kb betreft dit vier keuzedelen, voor gl zijn dit er twee.	Het schoolexamendeel wordt afgesloten met een of meerdere schoolexamens. In het project 'Groen Proeven' zijn door en voor de AOC's competentiegericht school-examens ontwikkeld waar scholen gebruik van kunnen maken. Deze schoolexamens worden ook wel Proeven van bekwaamheid (PvB's) genoemd en zijn geschikt voor alle groene beroepsgerichte examenprogramma's. In het project Groen Proeven zijn examen-standaarden en proeven ontwikkeld voor vijf contextvelden en Groenbreed: (1) Plant en Productie; (2) Ontwerp en Creatie; (3) Leef-omgeving en Recreatie; (4) Voeding en Gezondheid; (5) Dier en Zorg; (6) Groenbreed. Er wordt momenteel in opdracht van de AOC Raad ook voorzien in een format voor schoolexamens speciaal voor de gl, ook op basis van de Piramide van Miller.

	Vernieuwing sectoren (pilotfase 2013-2014) Techniek, Economie, Zorg & Welzijn	Examenprogramma's LBB en LNO
Onderwijsprogramma	Door de vernieuwing hebben scholen meer ruimte om eigen accenten in het onderwijsprogramma te leggen. Het examenprogramma beschrijft wat leerlingen aan het eind van hun opleiding minimaal moeten kennen en kunnen. Het is aan de school om hier onderwijs van te maken. Dat gebeurt door het aanbod te combineren met de eigen pedagogische en didactische visie. De volgorde van vier profiel- en vier keuzedelen kunnen scholen in principe zelf bepalen.	Door de globalisering hebben scholen meer ruimte om eigen accenten in het onderwijsprogramma te leggen. Het examenprogramma beschrijft wat leerlingen aan het eind van hun opleiding minimaal moeten kennen en kunnen. De ontwikkeling van competenties zal het best tot zijn recht komen in contextrijke beroeps-situaties. De scholen bepalen de context-rijke daarvan. <i>Grotere keuzevrijheid voor scholen om zelf het aanbod van keuzedelen te bepalen. Groene keuzedelen kunnen op grijze vmbo-scholen aangeboden worden, grijze keuzedelen kunnen op groenscholen aangeboden worden.</i>
Vorm	De concept-examenprogramma's van de profieldelen beschrijven taken en deeltaken die vervolgens uitgewerkt zijn in globaal geformuleerde exameneenheden. Er is gezocht naar een vorm die aansluit bij de kwalificatiedossiers in het mbo. Exameneenheden die gelden voor het Centraal Examen worden gedetailleerd beschreven in een syllabus. Voor de keuzedelen worden door SLO handreikingen ontwikkeld die suggesties geven om van het examenprogramma een onderwijsprogramma te maken.	In de huidige groene examenprogramma's zijn de eindtermen globaal geformuleerd. Exameneenheden die gelden voor het Centraal Examen zijn gedetailleerder uitgewerkt in een syllabus. Aan de hand van de syllabus worden de centrale examens gemaakt in de vorm van een Centraal Schriftelijk Praktisch Examen (CSPE). Destijds is ervoor gekozen om bij de examenprogramma's geen handreikingen voor docenten te ontwikkelen, zoals dat in de andere sectoren het geval is. Wel is in het Groen Proeven-traject uitgewerkt hoe de schoolexamens te examineren zijn. <i>Herschrijven van exameneenheden in profieldelen en keuzedelen naar taken en deeltaken.</i>

7. Harmonisering: verkenning van mogelijkheden

In dit hoofdstuk wordt de vraag beantwoord of - en welke - aanpassingen er nodig zijn om de huidige examenprogramma's (LBB en LNO) om te zetten in de nieuwe programmastructuur bestaande uit een kern, een profiel met profieldelen en keuzedelen. Hiervoor zijn eerst de beide examenprogramma's LBB en LNO kort beschreven. Achtereenvolgens is voor de beide examenprogramma's beschreven welke aanpassingen er geredeneerd vanuit de eindtermen-documenten nodig zijn om de huidige examenprogramma's (LBB en LNO) om te zetten in een nieuwe structuur. Is er een kern, een profiel en een keuze te determineren en wat zijn de mogelijkheden wanneer er dicht bij de bestaande situatie gebleven wordt? Om voeding te geven aan het debat over de inhoud zijn aanvullend nog andere groene initiatieven bestudeerd en beschreven als mogelijkheden die in een harmoniseringsslag meegenomen zouden kunnen worden.

De huidige Landbouw-examenprogramma's

De groene vmbo- sector kent op dit moment twee examenprogramma's: Landbouw Breed (LBB), een intrasectoraal programma en Landbouw Natuurlijke Omgeving (LNO). Onderstaand tabel toont op hoofdlijnen de eindtermen uit de beide examenprogramma's.

Tabel 4: Hoofdlijnen eindtermen examenprogramma's.

LBB (intrasectoraal)	LNO (vakrichtingen)
LB/K/1 Oriëntatie op de sectoren LB/K/2 Competenties <i>Vijf thema's:</i> (1) Recreatie (2) Groen (3) Verzorging (4) Handel (5) Techniek	LN/K/1 Oriëntatie op de sectoren LN/K/2 Competenties LN/K/3 – LN/K/15 (kerndeel vakrichtingen) <i>Vakrichtingen</i> Plantenteelt Groene ruimte Bloemschikken en –binden Dierhouderij en –verzorging Verwerking agrarische producten (VAP) <i>Ondersteunende vakken</i> Agrarische bedrijfseconomie (kb) Agrarische techniek (kb)

Het LBB-examenprogramma bestaat naast 'oriëntatie op de sectoren' (LB/K/1) uit een set van competenties (LB/K/2) - afgeleid van de competenties die in het mbo gehanteerd worden - en vijf thema's, te weten: (1) recreatie, (2) groen, (3) verzorging, (4) handel en (5) techniek. Alle leerlingen doorlopen het gehele programma.

Het LNO-examenprogramma bestaat uit een gemeenschappelijk kerndeel en uit een 'keuzedeel' met vakrichtingen en ondersteunende vakken. Een deel van de eindtermen in het

kerndeel van LNO is gelijk aan de eindtermen in het LBB-examenprogramma. Dit betreft LB/K/1 (oriëntatie op sectoren) en LB/K/2 (competenties). Daarnaast bestaat het 'gemeenschappelijk kerndeel' uit een aantal sectorspecifieke exameneenheden die de breedte van de groene sector laten zien. Naast het gemeenschappelijke kerndeel kiezen leerlingen in het LNO-examenprogramma, afhankelijk van de leerweg, een of twee vakrichtingen of een combinatie van een vakrichting en een ondersteunend vak. Voor leerlingen in de basisberoepsgerichte leerweg bestaat het examenprogramma uit de exameneenheden van het gemeenschappelijk kerndeel en daarnaast uit de exameneenheden van het specifieke deel van één van de vijf vakrichtingen. Voor leerlingen uit de kaderberoepsgerichte leerweg geldt het gemeenschappelijk kerndeel met twee van de vijf vakrichtingen of één van de vijf vakrichtingen en één van de twee ondersteunende vakken. Voor leerlingen in de gemengde leerweg bestaat het examenprogramma uit aangewezen eenheden van het gemeenschappelijk kerndeel, een gemeenschappelijk centraal te examineren deel en het specifieke kerndeel uit één van de vijf vakrichtingen.

Geconstateerd moet worden dat de beide groene examenprogramma's elkaar - op papier - voor een deel overlappen. Deze overlap zit in de kern K1 en K2, in LN/K/3 – LN/K/15 met thema's en in vakrichtingen met thema's. Daarnaast is opvallend dat in het LNO-examenprogramma al een zekere kern (LN/K/1 – LN/K/2), een profiel (LN/K/3 – LN/K/15) en keuzedelen (vakrichtingen en ondersteunende vakken) te onderscheiden zijn. Uit de gegevens van DUO – december 2012 - blijkt dat er vanaf 2007/2008 een toenemend aantal leerlingen het LBB-examenprogramma volgt. Het aantal leerlingen voor LNO neemt af (www.duo.nl). Schooljaar 2012/2013 telt voor LBB in leerjaar 3 en 4 in totaal 8459 leerlingen en 6687 leerlingen voor LNO. Het aantal examenkandidaten in 2013 is voor de beide programma's ongeveer gelijk: LBB telt 4321 examenkandidaten, het LNO-examenprogramma telt in totaal 4968 examenkandidaten in 2013. Onderstaand schema toont het aantal leerlingen per vakrichting.

Kb-leerlingen doen examen in twee vakrichtingen of in één vakrichting en een ondersteunend vak.

Tabel 5: Aantal leerlingen per vakrichting.

		LNO						
	LBB	<i>plant*</i>	<i>groene r</i>	<i>bloem</i>	<i>dier*</i>	<i>VAP</i>	<i>Atc</i>	<i>Aec</i>
BB	1597	146	308	337	526	577		
KB	1345	145	298	446	325	615	459	663
GL	1379	19	24	39	85	71		
Totaal	4321	300	530	822	931	1263	459	663
Doorstroomcijfers (Aequor)		15%	21%	14%	48%	1%		

Bronnen: Aequor (2012). Doorstroomcijfers vmbo-mbo groen (2012). Leerlingenaantallen landbouw: CvE.

*Aantal kandidaten voor open en gesloten teelt en productie- en gezelschapsdieren zijn samengevoegd.

Een kern in de groene examenprogramma's?

Zoals eerder aangegeven: het kernprogramma in de nieuwe programmastructuur bestaat uit drie categorieën:

- Deel A bevat algemene kennis en vaardigheden en is voor alle sectoren gelijk.
- Deel B is specifiek voor het profiel en bevat professionele, voorwaardelijke, kennis en vaardigheden.
- Deel C is ook voor alle examenprogramma's hetzelfde en bevat doelen ten behoeve van loopbaanoriëntatie.

Uit de analyse van de beide groene examenprogramma's komt naar voren dat de beide programma's een gemeenschappelijke kern hebben. Deze overeenkomst betreft de exameneenheden ter 'oriëntatie op de sectoren' (binnen groen) en de (18) 'competenties' (voorheen benoemd als 'professionele vaardigheden'). In onderstaand overzicht is het kernprogramma van de nieuwe programmastructuur vergeleken met de gemeenschappelijke exameneenheden van de kern uit de beide groene examenprogramma's. Om een beeld te geven van de inhoud van deze exameneenheden zijn daar ter illustratie enkele exameneenheden aan toegevoegd, die in intentie gelijkwaardig zijn.

Tabel 6: Illustratieve vergelijking van het kernprogramma met de kern uit de groene examenprogramma's.

Kern van de nieuwe programmastructuur vmbo	LNO en LBB
Kern A. Algemene kennis en vaardigheden <i>a.2. Informatie op allerlei manieren overzichtelijk en efficiënt verzamelen, ordenen en weergeven.</i> <i>a.5. Op systematische en doelgerichte wijze werkzaamheden uitvoeren op basis van een planning met inzet van vakdeskundigheid en met aandacht voor een zo hoog mogelijke kwaliteit.</i> <i>a.13. Milieubewust handelen.</i>	LN/K/2 Competenties LB/K/2 Competenties Onderzoeken: (11) de kandidaat kan op adequate wijze informatie verwerven en verwerken om iets doelgericht te onderzoeken. Instructies en procedures opvolgen: (16) de kandidaat kan op adequate wijze volgens instructie en geldende procedures werken (aandachtsstreepje in syllabus 'milieu').
Kern B. Professionele kennis en vaardigheden <i>BWI* (b.17) De kandidaat kan criteria vaststellen voor de kwaliteit en oplevering van een werkstuk...</i> <i>BWI (b.20) De kandidaat kan een werkstuk ... samenstellen door middel van construeren, assembleren en modelleren.</i> <i>* BWI staat voor het profiel Bouw, Wonen en Interieur.</i>	Profielspecifiek en afhankelijk van de inhoud van profieldelen
Kern C. Loopbaanoriëntatie <i>c1. De kandidaat heeft de vaardigheid de eigen loopbaan vorm te geven door op systematische wijze om te gaan met 'loopbaancompetenties'.</i>	LN/K/1 Oriëntatie op sectoren LB/K/1 Oriëntatie op sectoren <i>(1) De kandidaat heeft inzicht in: werkvelden en doelgroepen binnen de groene sector.</i>

Kern A

Qua inhoud laat de kern van de nieuwe programmastructuur (kern A) zich redelijk goed vergelijken met de kern van de groene examenprogramma's (LN/K/2 en LB/K/2). Echter, in de groene sector is de kern anders omschreven, namelijk in competenties. Hoewel de overeenkomsten groot zijn, moet ook geconstateerd worden dat er op een aantal punten

inhoudelijke (accent) verschillen zijn. Het verschil zit hem met name in de uitleg en de betekenis van de eindtermen. Ter illustratie: a.13 uit Kern A bevat een eenheid over 'milieubewust handelen' en is door Cito uitgewerkt in een aantal aandachtspunten waaronder: milieukeurmerken en –logo's kunnen gebruiken en toepassen; aspecten met betrekking tot milieubewust handelen kunnen noemen; de wijze en noodzaak van afvalvermindering, afvalscheiding, hergebruik en energiebesparing omschrijven en toepassen. Ter vergelijking: In de competenties van de groene examenprogramma's valt 'milieubewust handelen' onder competentie 16 'instructies en procedures opvolgen'. Ten aanzien van de kern speelt de vraag of de groene sector volledig wil harmoniseren en streeft naar een eenduidige structuur met volstrekte inwisselbaarheid van profiel- en keuzedelen. In dat geval dient de kern overgenomen te worden. Niets staat het groene onderwijs in de weg om van het examenprogramma een (competentiegericht) groen onderwijsprogramma te maken. Ontbrekende vaardigheden kunnen opgenomen worden in Kern B.

Bijlage 2 bevat het volledige kernprogramma van de nieuwe programmastructuur. Zie bijlage 3 voor de volledige vergelijking van Kern A met de competenties.

Kern B

Kern B is het specifieke gedeelte van een profiel en daarmee per profiel verschillend. Dit deel van het programma is afhankelijk van de inhoud van profieldelen. Als hier op basis van de huidige groene examenprogramma's eenheden voor aangewezen zouden moeten worden, dan zouden deze bijvoorbeeld geselecteerd kunnen worden uit de eenheden LN/K/3 tot en met LN/K/15 van het LNO-examenprogramma. Kern B betreft de voor de groene sector voorwaardelijke en professionele kennis en vaardigheden.

Kern C

Kern C is ook voor alle examenprogramma's hetzelfde en bevat doelen ten behoeve van loopbaanoriëntatie, redelijk vergelijkbaar met LB/K/1, maar is explicieter over de opbrengst. Ter illustratie: De kandidaat dient zijn loopbaanontwikkeling in een loopbaandossier inzichtelijk te maken.

Van groene sector naar groen(e) profiel(en) en groene keuzedelen

Een profiel bestaat uit vier profieldelen van ieder circa 100 uur en maakt voor 50% deel uit van het examenprogramma van een leerling. Profielen en profieldelen zijn gelijkwaardig qua niveau en omvang. Een leerling kiest één profiel (bestaande uit vier profieldelen) en doet daar centraal examen in. Leerlingen-g1 zullen examen doen in twee van de vier profieldelen. Profielen bevatten doorstroomrelevante (toekomstgerichte) kennis, houding en vaardigheden waarmee leerlingen in een oriënterende of in een voorbereidende sfeer kennis kunnen maken met het 'wezen' en het 'eigene' van de sector.

In deze paragraaf worden eerst de huidige groene examenprogramma's vergeleken met de nieuwe programmastructuur. Onderzocht is of en op welke wijze de huidige groene examenprogramma's aangepast zouden kunnen worden. Vervolgens zijn ter aanvulling andere groene initiatieven bestudeerd en beschreven in de vorm van denkrichtingen.

Harmonisatie van de examenprogramma's

Met de inspanningen die de afgelopen jaren in het groene onderwijs gepleegd zijn², is het een aantrekkelijke en begrijpelijke gedachte te verkennen of 'bordjes verhangen' kunnen worden. Welke verschuivingen en aanpassingen dienen er in de huidige examenprogramma's gepleegd te worden om op minimale wijze tot een zo optimaal mogelijke harmonisatie te komen?

² Bijvoorbeeld Groen proeven; Kwaliteit staat buiten kijf!; Reken Groen, Hands on, Voorop in Vergroening.

Hiervoor zijn de beide examenprogramma's bestudeerd. Eerst volgt de analyse van het LNO-examen-programma, daarna wordt het LBB-examenprogramma besproken. Deze analyse staat in een schema. De eerste twee kolommen beschrijven de opbouw van de huidige examen-programma's, de derde kolom duidt de nieuwe programmastructuur en laat zien hoe het examenprogramma zich verhoudt tot de nieuwe structuur. De laatste kolom geeft aanbevelingen voor harmonisatie. Na de vergelijking van het LNO-examenprogramma met de nieuwe programmastructuur volgt een vergelijking van het LBB-examenprogramma.

Tabel 7: LNO in nieuwe programmastructuur.

(1) Opbouw	(2) Landbouw en natuurlijke omgeving	(3) Kern/profiel/keuze <i>te vergelijken met</i>	(4) De minimale wijze om te komen tot een optimale harmonisatie
Gemeenschappelijk kerndeel	LN/K/1 (1) Oriëntatie op sectoren	Kern C	Neem Kern C over
	LN/K/2 (1-19) 'Competenties'	Kern A	Neem Kern A over
	LN/K/3 Plantmateriaal	Kern B + profielfdelen	Voeg aan Kern B de ontbrekende SHL-competenties toe Filter voor Kern B professionele en voorwaardelijke kennis en vaardigheden uit de eenheden: LN/K/3 tot en met LN/K/15. Herorden de vijftien groen-brede exameneenheden LN/K/3 tot en met LN/K/15 tot één samenhangend breed profiel al of niet in combinatie met de inhoud van de vakrichtingen Vul profielfdelen aan met examen-eenheden uit de vakrichtingen en bepaal welke exameneenheden uit de vakrichtingen in een CE getoetst moeten worden
	LN/K/4 Aanleg en onderhoud		
	LN/K/5 Verzorgen en verkoop van Bloem en plant		
	LN/K/6 Teeltmedium 1		
	LN/K/7 Verzorgen leefomgeving		
	LN/K/8 Dierenverzorging		
	LN/K/9 Kwaliteit en voeding		
	LN/K/10 Bedrijfseconomische begrippen		
	LN/K/11 Bedrijfseconomische berekeningen		
	LN/K/12 Boekhouden 1		
	LN/K/13 Werktuigen en installaties		
	LN/K/14 Verbindingen		
	LN/K/15 Motoren		
Vakrichtingen	LN/K/16 17 Plantenteelt	Profielfdelen + keuzedelen	Transformeer de vakrichtingen tot keuzedelen Ontwikkel vanuit het totaal aan profiel- en keuzedelen voor de hiaten nieuwe keuzedelen
	LN/K/18-20 Groene ruimte		
	LN/K/21 22 Bloemschikken en -binden		
	LN/K/23-25 Dierhouderij en -verzorging		
	LN/K/26-29 Verwerking agrarische producten		
	LN/K/30 31 Agrarische bedrijfseconomie (kb)		
	LN/K/32-35 Agrarische techniek (kb)		

Tabel 8: LBB in nieuwe programmastructuur.

(1) Opbouw	(2) Landbouw Breed	(3) Kern/profiel/keuze <i>te vergelijken met</i>	(4) De minimale wijze om te komen tot een optimale harmonisatie
Gemeenschappelijk kerndeel	LN/K/1 (1) Oriëntatie op sectoren	Kern C	Neem Kern C over
	LN/K/2 (1-19) 'Competenties'	Kern A	Neem Kern A over
		Kern B	Voeg aan Kern B de ontbrekende SHL-competenties toe Benoem voorwaardelijke kennis en vaardigheden
Thema's	Recreatie Groen Verzorging Handel Techniek	Profiel delen of keuzedelen	Wijs vier thema's aan die de basis vormen voor het profiel en de profiel delen Transformeer het vijfde thema in een keuzedeel Ontwikkel vanuit het totaal aan profiel- en keuzedelen voor de hiaten nieuwe keuzedelen

Uit bovenstaande analyse blijkt dat een optimale harmonisatie met zo min mogelijk verschuivingen zou leiden tot twee groenbrede profielen. In de nieuwe structuur dienen profielen onderscheidend en gelijkwaardig te zijn en is het niet mogelijk om twee groenbrede profielen naast elkaar te hanteren. Wat uit bovenstaande analyse ook blijkt, is dat alle eindtermen behouden kunnen blijven. En om het LNO-examenprogramma te hervormen in de nieuwe programmastructuur zijn meer verschuivingen en meer aanpassingen nodig dan wanneer het LBB-programma 'omgeschreven' wordt.

Eén of twee profielen

Bovenstaande documentanalyses laten de gemeenschappelijke waarde van de beide examenprogramma's zien. De gemeenschappelijke waarde van de beide programma's zit - naast de competenties en de oriëntatie op sectoren (kernprogramma) - in een brede kennismaking met de sector en wordt op twee verschillende manieren uitgewerkt. In het LNO-programma wordt dat zichtbaar in het gemeenschappelijk kerndoel via LN/K/3 tot en met LN/K/15. In het LBB-examenprogramma komt die waarde tot uiting in de thema's: alle leerlingen – met onderscheid naar leerweg – volgen het hele programma. In het LNO-examenprogramma zijn in principe al een kern, een profiel en keuzedelen zichtbaar. Als er precies evenveel vakrichtingen (LNO) of thema's (LBB) zouden zijn als profiel delen, dan waren 'de bordjes' snel verhangen. Maar zelfs dan, met de grote gemeenschappelijke factor tussen de beide programma's, zal een harmonisatie vermoedelijk snel leiden tot discussies over 'het onderscheidende' tussen twee toekomstige groene profielen. Om die reden is het noodzakelijk een beredeneerde en gemotiveerde keuze te maken voor het aantal profielen. Moeten twee examenprogramma's leiden tot twee profielen – welke dan en waarom? - of is het haalbaar dat er op basis van de beide examenprogramma's één profiel kan ontstaan met een compleet, uitdagend en interessant aanbod van keuzedelen?

Harmoniseringsvarianten

In de nieuwe programmastructuur kunnen per sector maximaal twee profielen ontwikkeld worden. Op de bandbreedte van één en twee profielen - blijkt uit de documentanalyse - is het mogelijk om alle huidige groene exameneenheden 'om te zetten' naar een structuur met één

profiel en een x-aantal keuzedelen. Dit kan op verschillende manieren gerealiseerd worden, zie de volgende varianten (A). De optie van twee profielen behoort binnen de nieuwe programma-structuur ook tot de mogelijkheden en dient in de volgende fase van het onderzoek verder verkend te worden. Op de bandbreedte van één en twee profielen zijn in het volgende overzicht een paar harmoniseringsvarianten geschetst. Het spreekt voor zich dat er meer varianten mogelijk zijn. Varianten A blijven dicht bij de bestaande situatie, waarbij geredeneerd is vanuit de afzonderlijke examenprogramma's (A1) en vanuit de gemeenschappelijke waarde in de beide examenprogramma's (A2). De inhoud van twee profielen (variant B) dient verder verkend te worden in de volgende fase van het onderzoek. Hierna worden voor deze variant enkele denkrichtingen genoemd.

Tabel 9: Harmoniseringsvarianten.

Variant A1 1 breed profiel	• Ontwikkel op basis van de vijf thema's uit het LBB-examenprogramma 1 breed profiel. • Maak van het thema dat niet in het profieldeel opgenomen kan worden een keuzedeel. • Bepaal wat er in het kernprogramma opgenomen moet worden. • Maak van de vakrichtingen van het LNO-programma keuzedelen. • Maak van de Groen Proeven³ contexten keuzedelen. • Ontwikkel voor hiaten - nieuwe inzichten in het groene domein - nieuwe keuzedelen.
Variant A2 1 breed geïntegreerd profiel	• Ontwikkel op basis van de gemeenschappelijke waarden uit de LBB- en LNO-examenprogramma's 1 breed profiel. Het profiel ontstaat door de brede basis van het vakrichtingenprogramma (LN/K3-LN/K15) te combineren met de thema's van het intrasectorale programma. • Bepaal wat er in het kernprogramma opgenomen moet worden. • Ontwikkel keuzedelen met de thema's en vakrichtingen die niet in de profieldelen tot hun recht komen. • Maak van de Groen Proeven contexten keuzedelen. • Ontwikkel voor hiaten - nieuwe inzichten in het groene domein - nieuwe keuzedelen van 100 uur.
Variant B 2 profielen	• De huidige groene eindtermen kunnen in twee profielen verwerkt worden onder voorwaarde dat het gelijkwaardige en onderscheidende profielen zijn. • Denkrichtingen: bijvoorbeeld een groen profiel en een plant profiel, of een agrarische profiel en een Randstedelijk profiel.

Zie ook bijlage 4.

Variant A1 is ontstaan vanuit het LBB-examenprogramma en leidt tot één breed profiel. Variant A2 - een variatie op het thema - is ontstaan op basis van de gemeenschappelijke waarde van de beide groene examenprogramma's en leidt eveneens tot één breed profiel. De uitkomsten van variant A1 en variant A2 zouden wel eens redelijk vergelijkbaar kunnen zijn. De derde variant (B) leidt tot twee onderscheidende profielen op basis van de huidige groene examenprogramma's.

De gemeenschappelijke waarde van de beide programma's zit - naast de competenties en de oriëntatie op sectoren (kernprogramma) - in een brede kennismaking met de sector en wordt in de huidige groene examenprogramma's op twee verschillende manieren uitgewerkt. In het LBB-

³ Het ligt, gezien de ervaringen binnen AOC's met Groen Proeven, voor de hand om verder te verkennen of, en hoe de Groen Proeven arrangementen en de contexten behouden kunnen blijven en te vertalen zijn naar profiel- en/of keuzedelen.

examenprogramma krijgt dit vorm in de vijf thema's. In het LNO-examenprogramma komt dit tot uiting in de exameneenheden LN/K/3 tot en met LN/K/15. De gemeenschappelijke waarde zou de basis kunnen bieden voor één breed profiel (variant A2), waarna leerlingen uit het totale aanbod van keuzedelen een keuze kunnen maken voor verdieping (smal en specialisatie) of verbreding (breed en oriëntatie). Scholen kunnen in de nieuwe programmastructuur zelf bepalen welke keuzedelen ze willen aanbieden, dit kunnen dus bijvoorbeeld ook alleen dierspecifieke, plantspecifieke of bloemspecifieke keuzedelen zijn. Door hierin (als school) de juiste keuzes te maken blijft in de nieuwe programmastructuur die mogelijkheid - van breed en/of smal opleiden – bestaan. Scholen kunnen het aanbod afstemmen op hun doelgroep.

Geredeneerd vanuit de gemeenschappelijke waarde van de beide examenprogramma's en de mogelijkheden die de nieuwe structuur biedt, ligt het voor de hand één profiel te ontwikkelen. De uitkomsten van A1 en A2 zullen vermoedelijk dicht bij elkaar liggen. De meerwaarde van twee profielen voor het groene onderwijs komt op basis van de documentanalyse niet naar voren. Daarnaast dient opgemerkt te worden dat het ontwikkelen van twee profielen meer inspanningen zal vergen en tot grotere inhoudelijke discussies zal leiden.

Ontwikkelingen in mbo

Het afgelopen jaar is de kwalificatiestructuur voor het groene onderwijs flink herzien en is een aanzienlijke reductie van het aantal kwalificatiedossiers gerealiseerd. De herziening heeft plaats gevonden onder de voorwaarden dat de nieuwe kwalificatiestructuur niet mag leiden tot een versmalling van het onderwijsaanbod en alle huidige opleidingen ook binnen de nieuwe structuur mogelijk moeten zijn (Lafeber & Huistra, 2013). Als de groene sector besluit tot harmonisatie is het noodzakelijk dit in samenhang te bekijken met het mbo en de ontwikkelingen in het mbo te betrekken bij de inrichting en invulling van de profiel- en keuzedelen.

Kansen voor de groene initiatieven: ter aanvulling en ter inspiratie

In de discussie en de besluitvorming rond de harmonisatie zijn er twee aandachtspunten die zeker ook aandacht behoeven en daarom meegenomen zijn in deze eerste fase van het onderzoek. De eerste betreft de opbrengsten van Groen Proeven, de in dat project ontwikkelde PvB's en de daarop voorbereidende arrangementen. Het tweede punt betreft vernieuwingen in het brede groene domein: wat betekenen de vernieuwingen in het groene domein voor het vmbo-onderwijs?

Groen Proeven

In het project 'Groen Proeven' is sinds de vaststelling van de geglobaliseerde examenprogramma's - 2010 - ervaring opgedaan met een competentiegericht invulling en examinering van de beroepsgerichte vmbo-groenprogramma's. Deze schoolexamens worden ook wel Proeven van bekwaamheid (PvB's) genoemd. Scholen zijn niet verplicht een schoolexamen af te sluiten met een PvB. De Proeven van Groen Proeven zijn ontwikkeld aan de hand van examenstandaarden. In de examenstandaarden zijn de examenprogramma's 'Landbouw en Landbouwbreed' vertaald naar kerntaken en werkprocessen. Ook is in beeld gebracht welke relatie er is tussen de werkprocessen en de exameneenheden van de landelijke examenprogramma's (inclusief de competenties). De standaard dient tevens als verantwoordingsdocument voor het PTA. Binnen Groen Proeven zijn examenstandaarden en proeven ontwikkeld voor vijf contextvelden en Groenbreed, te weten: (1) Plant en Productie; (2) Ontwerp en Creatie; (3) Leefomgeving en Recreatie; (4) Voeding en Gezondheid; (5) Dier en Zorg; (6) Groenbreed. De daaraan actief deelnemende AOC's hebben nu 3 jaar ervaring met deze nieuwe vorm van examinering. De systematiek van de examenstandaarden kan behouden blijven.

Het ligt, gelet op de ontstaansgeschiedenis en de rijkheid aan producten, kennis en ervaring die inmiddels gerealiseerd zijn, voor de hand om verder te verkennen of en hoe de contextvelden en de inhoud van de Proeves behouden kunnen blijven en mogelijk ook te vertalen zijn naar

profiel- of keuzedelen. Bovendien wordt in het kader van de programmavernieuwing voor het vmbo nagedacht over nieuwe vormen van examinering. De groene sector zou, met haar kennis en ervaring met deze vorm van competentiegerichte examinering van schoolexamens een voorloper en voorbeeld kunnen vormen.

Groene innovaties

In de groene toekomst ligt volgens de ontwikkelagenda 2011 - 2015 (Bredewold, 2011). het accent op 'vergroening' en 'duurzaamheid', zowel vanuit het perspectief van de consument en burger als vanuit de rol van beroepsbeoefenaar. Wanneer besloten wordt om te harmoniseren kan bij kern, profiel- en keuzedelen rekening gehouden worden met deze trend en de nieuwe opleidingen die volgens de ontwikkelagenda 2011 – 2015 ontstaan op het snijvlak van voeding & gezondheid, wonen & milieu, groen & technologie, natuur & design, dier & beleving.

8. Conclusie en discussie

In de voorgaande hoofdstukken is voor de groene vmbo-onderwijssector aan de hand van beschikbare (eindtermen)documenten bestudeerd of - en op welke wijze - de groene examenprogramma's in harmonie gebracht kunnen worden met de nieuwe programmastructuur, bestaande uit een kern-, profiel- en keuzeprogramma. Tevens is bestudeerd welke andere ontwikkelingen in de besluitvorming daarover interessant zijn. In dit hoofdstuk volgen de conclusies van deze studie en een aantal discussiepunten.

Voor de harmonisatie is het nodig om de huidige groene examenprogramma's om te zetten naar een structuur van een kernprogramma, een profiel met vier profieldelen en een nader te bepalen aantal keuzedelen. Uit de documentanalyse blijkt dat alle exameneenheden van de beide groene examenprogramma's overgezet kunnen worden naar een structuur van een kern, profiel en keuzeprogramma. Alles kan behouden blijven en ook in de nieuwe structuur blijft het mogelijk smal en breed op te leiden. Maar het denken over harmonisatie gaat onherroepelijk gepaard met discussies over het aantal profielen, het aantal keuzedelen, de inhoud daarvan. Ook ten aanzien van het kernprogramma zullen keuzes gemaakt moeten worden.

Het kernprogramma overnemen?

Als de groene sector wil streven naar een eenduidige structuur met volgestrekte inwisselbaarheid van profiel- en keuzedelen, dient de kern (deel A en C) van de nieuwe programmastructuur in zijn geheel overgenomen te worden. De kern van de nieuwe programmastructuur komt in intentie overeen met de inhoud van de gemeenschappelijke kern van de beide groene examenprogramma's. Echter, onder de competenties zoals beschreven in de kern van de groene examenprogramma's ligt een visie die betrekking heeft op de aansluiting naar het mbo. Deze visie heeft inmiddels op 11 van de 12 AOC's, dankzij het project Groen Proeven, geleid tot ervaringen met competentiegericht examineren van schoolexamens. De schoolexamens worden in de vorm van PvB's afgesloten. Er zijn programma's (Groen Proeven Arrangementen) ontwikkeld om leerlingen voor te bereiden op de competentiegerichte schoolexamens en scholen hebben PvB's ontwikkeld aan de hand van kwaliteitsstandaarden. Geadviseerd wordt de kern over te nemen vanwege de inwisselbaarheid van profiel- en keuzedelen. Niets staat het groene onderwijs in de weg om van het examenprogramma een (competentiegericht) groen onderwijsprogramma te maken.

In de nieuwe programmastructuur wordt nagedacht over nieuwe vormen van examineren en de mogelijkheden van proeven van bekwaamheid daarbinnen. De ervaringen die dankzij Groen Proeven opgedaan zijn met het ontwikkelen en afnemen van competentiegerichte school-examens, inclusief de voorbereiding van leerlingen, zouden een duidelijke plek kunnen en moeten krijgen in de hervorming. Gezien de ervaringen van AOC's met de (voorbereidingen op) PvB's ligt het voor de hand te verkennen hoe deze opbrengsten verzilverd kunnen worden, ook door de 'OCW-sectoren'.

Eén of twee profielen?

Vervolgens speelt de kwestie van het aantal profielen en de inhoud daarvan. Deze discussie loopt gelijk met de discussie over de inhoud van - en het aantal - keuzedelen. Uit de analyse van de beide groene examenprogramma's blijkt dat een harmonisatie - met zo min mogelijk verschuivingen - vanuit beide examenprogramma's leidt tot een groenbreed profiel. Het goede

nieuws is dus dat alles behouden kan blijven. Het minder goede nieuws is dat twee brede groene profielen niet naast elkaar kunnen bestaan. Zij dienen onderscheidend te zijn van elkaar. Uit de documentanalyse blijkt dat de hervorming van het LNO-examenprogramma meer aanpassingen vergt dan de hervorming van het LBB-examenprogramma, terwijl de uitkomst wel eens dezelfde zou kunnen zijn: namelijk één breed profiel. Uit de documentanalyse blijkt ook dat de beide examenprogramma's gemeenschappelijke waarden hebben. Om die reden zou het voor de hand liggen dat er vanuit de gemeenschappelijke waarde van de beide programma's één groenbreed profiel ontstaat voor de groene sector. In de volgende fase van het onderzoek zal verkend worden hoe men denkt over twee profielen en wat de richting daarvan zou kunnen zijn.

De inhoud van keuzedelen?

De thema's (LBB) of vakrichtingen (LNO) die niet voldoende tot hun recht komen in het profiel of de profieldelen kunnen getransformeerd worden tot keuzedelen. Hiermee is gegarandeerd dat alle eindtermen zich een positie kunnen verwerven in de keuzedelen, mits deze getransformeerd kunnen worden in eenheden van 100 uur. De scholen bepalen uiteindelijk zelf wat zij leerlingen naast het groene profiel voor keuzedelen aanbieden. Scholen kunnen het aanbod afstemmen op hun doelgroep of de vervolgopleiding en de arbeidsmarktperspectieven in de regio. Zij kunnen in de nieuwe programmastructuur zelf bepalen welke keuzedelen ze willen aanbieden en mogen ook zelf een keuzedeel ontwikkelen. Ook niet grijze keuzedelen kunnen onderdeel uitmaken van het aanbod.

Tot slot

In deze documentanalyse is vooral bestudeerd of 'bordjes verhangen' kunnen worden of of er dicht bij de bestaande situaties gebleven kan worden. Het antwoord daarop is 'ja'. Ook is bestudeerd hoe dat mogelijk is. Geredeneerd vanuit de gemeenschappelijke waarde van de beide examenprogramma's en de mogelijkheden die de nieuwe structuur biedt, ligt het voor de hand één breed profiel te ontwikkelen. Er is op basis van de documentanalyse geen meerwaarde te ontdekken voor twee profielen. Scholen kunnen in de nieuwe programmastructuur, naast het brede profiel, zelf bepalen welke keuzedelen ze willen aanbieden. Dit kunnen dus bijvoorbeeld ook alleen keuzedelen 'dier', 'plant' of 'bloem' zijn. Door hierin (als school) de juiste keuzes te maken, blijft in de nieuwe programmastructuur die mogelijkheid - van breed en/of smal opleiden – bestaan. Scholen kunnen het aanbod afstemmen op hun doelgroep. Dit biedt kansen voor AOC's die, gelet op hun regionale situatie, onderwijs op het snijvlak van groen en niet groen willen aanbieden én voor leerlingen. Zij kunnen zich hierdoor breder oriënteren, ook op 'niet groene' profielen. Feitelijk betekent het dat 'groene' vmbo's 'grijze' keuzedelen kunnen aanbieden, en 'grijze' vmbo's 'groene' keuzedelen kunnen aanbieden. Scholen zullen zich vanuit hun eigen visie, identiteit en positie moeten beraden welke keuzedelen zij gaan aanbieden.

Discussie

De volgende fase in het onderzoek is erop gericht vanuit de diverse gremia binnen en rond het groene onderwijs via semigestructureerde interviews opvattingen te verzamelen. De interviews zullen gaan over (1) de harmonisatiebereidheid naar een kern, profiel en keuzeprogramma, (2) de implicaties van een eventuele structuurwijzing, (3) het aantal gewenste profielen, (4) de uitgangspunten voor het profiel en (5) de gewenste inhoudelijke vernieuwingen.

9. Vervolg

In de volgende fase van het onderzoek worden uit alle gremia binnen en rond het groene onderwijs via semigestructureerde interviews opvattingen verzameld over de harmonisatie-bereidheid en de implicaties van een eventuele structuurwijziging en de in deze notitie beschreven denkrichtingen. Tevens worden mogelijke wensen ten aanzien van een vernieuwing of actualisering van de examenprogramma's geïnventariseerd. De selectie van instellingen, scholen c.q. personen vindt plaats in overleg met de opdrachtgever. Om een genuanceerd en realistisch beeld te kunnen schetsen van de wijze waarop het scholenveld aankijkt tegen de mogelijke herziening wordt in deze opzet voorzien in een casestudie van vier scholen, waaronder één VBG-school. Onderstaand overzicht toont welke instellingen/organen/vertegenwoordigers bevestigd worden en wat hun betrokkenheid is.

Tabel 10: Overzicht betrokken instellingen/organen/vertegenwoordigers.

1	Bestuurders AOC-raad	vanuit bestuurlijk en strategisch oogpunt en vanuit perspectief van regio en instelling.
2	BAR Onderwijs AOC-Raad	vanuit onderwijskundige en beleidsmatige opvattingen, zowel vanuit regionaal als vanuit instellingsperspectief.
3	(Leden) platform vmbo	vanuit operationele, beleidsmatige, onderwijs-kundige, organisatorisch oogpunten.
4	(Leden)platform (groen) mbo	vanuit aansluitingstechnische aspecten.
5	(Voorzitter) bestuur VBG scholen	vanuit onderwijskundige, inhoudelijke, organisa-torische aspecten.
6	Vier scholen waarvan 1 VBG-school • onderwijsdirecteur • locatiedirecteur • stafmedewerker • docenten	beleidsmatig en organisatorisch; organisatorisch en onderwijskundig; onderwijskundig en inhoudelijk. inhoudelijk en praktisch.
7	Projectleiders • Groen Proeven • Verbetering kwaliteit Gemengde Leerweg • Voorop in Vergroening • Kies kleur in groen (culturele diversiteit)	beleidsmatig (doorstroom), inhoudelijk, onderwijskundig, praktisch.
8	Vertegenwoordigers STOAS Hogeschool (lerarenopleiders)	inhoudelijk.
9	Vertegenwoordiger Ontwikkelcentrum (leermiddelen)	inhoudelijk.
10	Vertegenwoordiger Aequor	aansluiting arbeidsmarkt en vernieuwing kwalificatiedossiers.
11	College voor Examens, Cito	inhoudelijk: toetsing en examinering en toetsing.
12	Groene branches	gelet op resultaten van het onderzoek dat Dijk 12 heeft uitgevoerd in opdracht van VNO-NCW – MKB, naar versterking van het vmbo en – onder andere - de ideeën over het groene onderwijs.

Literatuur

Abbenhuis, R., & Kerkhoffs, J. (2012). *Structuurnotitie*. Enschede: SLO.

Aequor arbeidsmarkt (2012). *Doorstroomcijfers vmbo-mbo groen*. Ede: Aequor.

Bredewold, W. (2011). *Voorop in Vergroening. 'Groen onderwijs, van levensbelang'*. Ede: AOC Raad.

Duijker, R., Hiltten, J. van, Jacobs, H., & Rooijen, J. van (2008). *Ruimte voor maatwerk. Een vmbo publicatie 16*. Enschede: SLO.

Lafeber, N., & Huistra, A. (2013). *Rapportage implementatietoets groen*. Ede: AOC Raad:

Project vernieuwing beroepsgerichte programma's in het vmbo. Sectoren economie, zorg & welzijn en techniek.

Projectopdracht (12/8/2011).

Vernieuwing beroepsgerichte programma's vmbo. Platforms Pilottranche 2013-2014. Concept-examenprogramma vmbo. Versie 130429.

Websites

<http://www.aocraad.nl/actueel/minster-verburg-keurt-nieuwe-examenprogrammas-vmbo-groen-goed/>. Geraadpleegd in juli 2013.

<http://www.duo.nl>.

<http://www.calibris.nl/Beroepsonderwijs/Kwalificeren/Kwalificatiestructuur/Vernieuwing-kwalificatiestructuur>.

http://www.cito.nl/Onderwijs/Voortgezet%20onderwijs/centrale_examens/schriftelijke_examens_vmbo/examens_vmbo_2012/vmbo_cspe_kb_tv1.aspx. Geraadpleegd in juli 2013.

www.examenblad.nl. Beroepsgerichte programma's, landbouw, techniek, zorg en welzijn, economie, intersectoraal. Geraadpleegd in juli 2013.

<http://www.groenonderwijs.nl/728.php>. Geraadpleegd in juli 2013.

<http://www.groenproeven.nl/site/>. Geraadpleegd in juli 2013.

http://www.hetgroeneleertraject.nl/cms/wat.php?wb_session_id=30a9416dfc19b83d7e737237c4c046a6. Geraadpleegd in juli 2013.

<http://www.onderwijsinspectie.nl/onderwerpen/Deelname+en+uitval/Onderwijstijd>. Geraadpleegd in juli 2012.

Bijlage 1 Overzicht: Profielen, profieldelen en keuzedelen

Profielen	Profieldelen	Keuzedelen
Economie en ondernemen	1. Commercieel 1* 2. Secretarieel 1* 3. Logistiek 1 4. Administratie 1	1. Commercieel 2 2. Secretarieel 2 3. Logistiek 2 4. Administratie 2 5. Ondernemen 6. Webshop 7. Vormgeving 8. Mode en design
Horeca, Bakkerij en recreatie vmbo	1. Gastheerschap* 2. Bakkerij 3. Keuken* 4. Recreatie	1. Gastheerschap 2 2. Brood- en banket-specialiteiten 3. Keuken 2 4. Recreatie 2 5. Patisserie 6. De bijzondere keuken 7. Traiteur 8. Facilitaire dienstverlening
Bouwen, Wonen en Interieur vmbo	1. Bouwproces en bouwvoorbereiding* 2. Bouwen vanaf de fundering 3. Hout- en meubelverbindingen 4. Design en decoratie*	1. Constructieve aansluitingen en afwerking 2. Schoonmetselwerk 3. Schilderen en afwerken van hout en steenachtige ondergronden 4. Interieurbouw, stands en betimmeringen 5. Bouwkundig onderhoud en renovatie 6. Gevelopeningen 7. Daken en kapconstructies 8. Vloeren 9. Bouwmethoden 10. Bijzonder metselwerk 11. Scheidingswanden 12. Wandafwerking 13. Schilderen 14. Onderhoud schilderwerk 15. Glas 16. Meubelmaken 17. Bouwrijp en woonrijp maken 18. Terreinafwerking 19. Interieurontwerp en design

Profielen	Profiel delen	Keuzedelen
Produceren, Installeren en Energie vmbo	1. Ontwerpen en maken* 2. Bewerken en verbinden van materialen 3. Besturen en automatiseren* 4. Installeren en monteren	1. Plaat- en constructiewerk 2. Booglassen 1 3. Klimaattechnologie 4. Procestechniek 5. Zonne- en windenergie 6. Werktuigkundig en elektrotechnisch onderhoud 7. Utiliteitsinstallaties 8. Booglassen 2 9. CNC-technieken 10. Water en sanitair 11. Warmtetechniek 12. Dakbedekking 13. Verspaningstechnieken 14. Woon- en kantoor-technologie 15. Procestechniek 2 16. Besturing en automatisering (domotica) 17. (Mobiele) communicatie-technologie 18. Nutsvoorzieningen 19. Koudetechnologie
Mobiliteit en Transport vmbo	1. Motorconditie testen* 2. Wielophanging en carrosserie 3. Verlichting en comfortsystemen* 4. Transport 1	1. Motorsystemen 2. Aandrijf en remsystemen 3. Elektronica 4. Bedrijfswagens 5. Fietstechniek 6. Gemotoriseerde tweewielers 7. Carrosseriebouw 8. Autoschade en spuiten 9. Verbrandingsmotoren 10. Transport 2 11. Transport 3
Zorg en Welzijn vmbo	1. Mens en gezondheid 2. Mens en omgeving 3. Mens en activiteiten 4. Mens en zorg	1. Uiterlijke verzorging breed 2. Haarverzorging 3. Huidverzorging 4. Hand- en voetverzorging 5. Wonen, welzijn en zorg 6. Wonen en huishouden 7. Verzorging 8. Dagbesteding 9. Facilitaire dienstverlening 10. Beveiliging/veiligheid 11. Gebouwenbeheer 12. Sport en bewegen 13. Jeugd EHBO B en blessures 14. Communicatie

Bijlage 2 Kernprogramma nieuwe programmastructuur

Kern	
Een kandidaat kan gebruikmaken van de in de 'kern' genoemde kennis en vaardigheden in een (gesimuleerde) uitvoerende beroepssituatie of een daarop voorbereidende scholing. De kennis en vaardigheden zijn gerangschikt in algemene kennis en vaardigheden en professionele vaardigheden. Kennis en vaardigheden worden samen met de persoonlijke eigenschappen ook wel aangeduid als 'beroepscompetenties'. De kern omvat ook kennis en vaardigheden rond loopbaanoriëntatie en -ontwikkeling.	
Kern	
a.	Algemene kennis en vaardigheden - a.1. de Nederlandse taal in opleidings- en beroepssituaties gebruiken; - a.2. informatie op allerlei manieren overzichtelijk en efficiënt verzamelen, ordenen en weergeven; - a.3. voor opleiding en beroep relevante berekeningen uitvoeren; - a.4. offerte, calculatie en rekening opstellen en lezen; - a.5. plannen en organiseren in een beroeps(opleiding)gerelateerde situatie; - a.6. mondeling en schriftelijk rapporteren over de uitgevoerde werkzaamheden; onder meer over de planning, voorbereiding, proces en product; - a.7. reflecteren op de eigen werkwijze en op de kwaliteit van het eigen werk; - a.8. samenwerken en overleggen bij het uitvoeren van werkzaamheden; - a.9. werkzaamheden volgens de voorschriften en op een veilige wijze uitvoeren; - a.10. economisch bewust omgaan met materialen en middelen; - a.11. professionele hulpmiddelen gebruiken en hun werking uitleggen; - a.12. hygiënisch werken; - a.13. milieubewust handelen; - a.14. zich aan- en inpassen in een bedrijfscultuur; - a.15. voldoen aan de algemene gedrags- en houdingseisen die gesteld worden aan werknemers in de branche; - a.16. in een (gesimuleerde) beroepssituatie en stage in een bedrijf omgaan met verschillen op basis van culturele gebondenheid en geslacht.
b.	Professionele kennis en vaardigheden
(profielspecifiek)	

Kern

c. Loopbaanoriëntatie en –ontwikkeling

De kandidaat is in staat zijn eigen loopbaanontwikkeling vorm te geven. Hij doet dat door middel van reflectie op het eigen handelen en reflectie op ervaringen met een oriëntatie op een toekomstige opleiding en (loop)baan.

c1. De kandidaat heeft de vaardigheid de eigen loopbaan vorm te geven door op systematische wijze om te gaan met 'loopbaancompetenties':

1. Wat kan ik het best en hoe weet ik dat? [kwaliteitenreflectie]
2. Waar ga en sta ik voor en waarom dan? [motievenreflectie]
3. Waar ben ik het meest op mijn plek en waarom daar? [werkexploratie]
4. Hoe bereik ik mijn doel en waarom zo? [loopbaansturing]
5. Wie kan mij helpen mijn doel te bereiken en waarom die mensen? [netwerken]

c2. De kandidaat maakt zijn eigen loopbaanontwikkeling inzichtelijk voor zichzelf en voor anderen door middel van een 'loopbaandossier'.

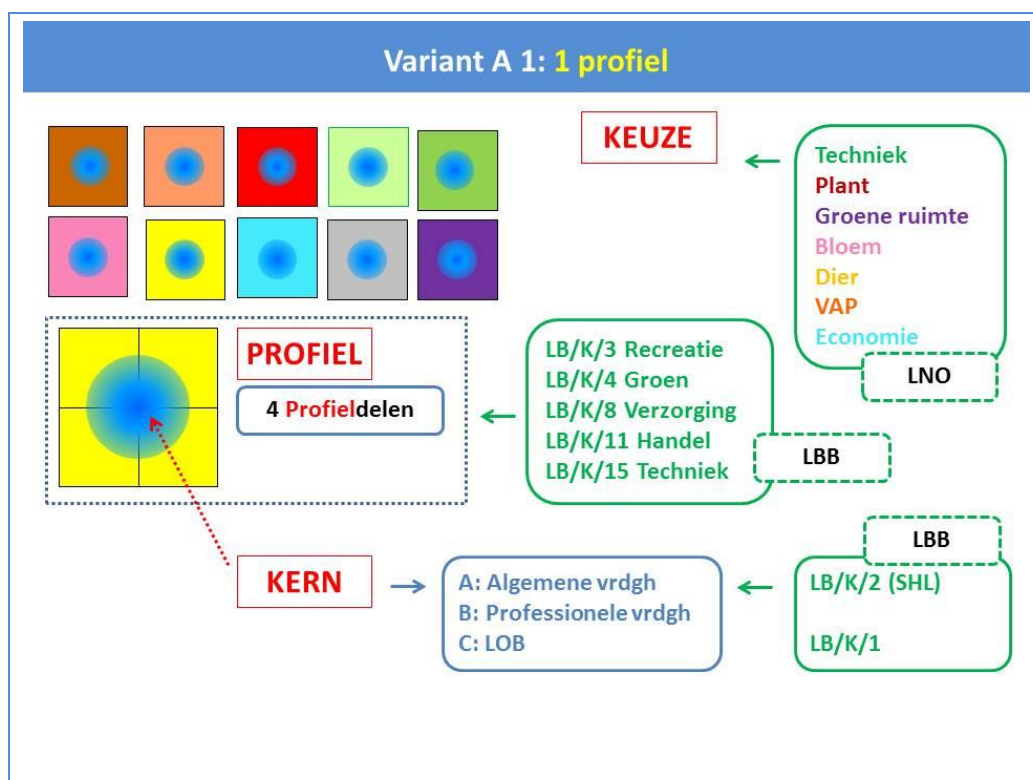
In een loopbaandossier is opgenomen welke activiteiten zijn uitgevoerd die hebben bijgedragen tot het ontwikkelen van de 'loopbaancompetenties'. In het loopbaandossier wordt bij een aantal uitgevoerde activiteiten beschreven:

- I. de beoogde doelen;
- II. de resultaten;
- III. de evaluatie en een conclusie;
- IV. welke vervolgactiviteiten gepland zijn op basis van de opgedane ervaringen en de daarbij behorende conclusies.

Bijlage 3 Vergelijking van Kern A met competenties

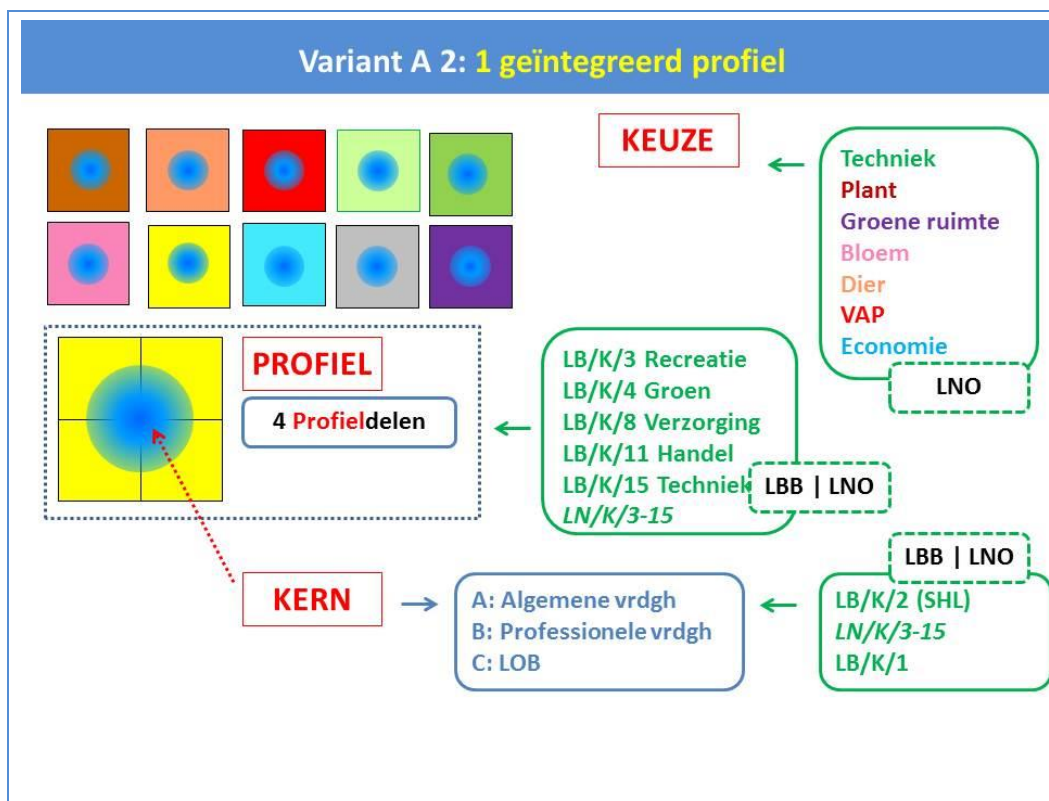
Kern A <i>Globale eindtermen</i>	'Competenties': LN/K/2; LB/K/2 <i>De met een * gemerkte vaardigheden komen meerdere keren aan de orde.</i>
1. Nederlandse taal functioneel gebruiken	Presenteren*
2. Informatie verzamelen, ordenen en weergeven	Formuleren en rapporteren
3. Voor opleiding en beroep relevante berekeningen uitvoeren	
4. Offerte, calculatie en rekening opstellen en lezen	
5. Plannen en organiseren in een beroeps- (opleidings)gerelateerde situatie	Beslissen en activiteiten initiëren Analyseren en problemen oplossen Plannen en organiseren
6. Op systematische en doelgerichte wijze werkzaamheden uitvoeren op basis van een planning met aandacht voor een zo hoog mogelijke kwaliteit	Kwaliteit leveren Plannen en organiseren*
7. Rapporteren over de planning, voorbereiding, uitvoering en kwaliteit van de werkzaamheden	Presenteren* Formuleren en rapporteren *
8. Reflecteren op de eigen werkwijze en op de kwaliteit van eigen werk	Formuleren en rapporteren* Leren
9. Samenwerken en overleggen bij het uitvoeren van werkzaamheden	Samenwerken en overleggen
10. Werkzaamheden volgens de voorschriften op een veilige manier uitvoeren	Instructies en procedures opvolgen
11. Economisch bewust omgaan met materialen en middelen	Materialen en middelen inzetten
12. Professionele hulpmiddelen gebruiken, werking uitleggen	Vakdeskundigheid toepassen
13. Hygiënisch werken	Instructies en procedures opvolgen*
14. Milieubewust handelen	Instructies en procedures opvolgen*
15. Zich aan- en inpassen in een bedrijfscultuur	Omgaan met veranderingen en aanpassen Met druk en tegenslag omgaan
16. Voldoen aan de algemene gedrags- en houdingseisen die gesteld worden aan werknemers in de branche	Ethisch en integer handelen Relaties bouwen en netwerken Op de behoeften en verwachtingen van de "klant" richten Bedrijfsmatig handelen Instructies en procedures opvolgen*
17. Omgaan met verschillen op basis van culturele gebondenheid en geslacht	

Bijlage 4 Visualisatie harmoniseringsvarianten

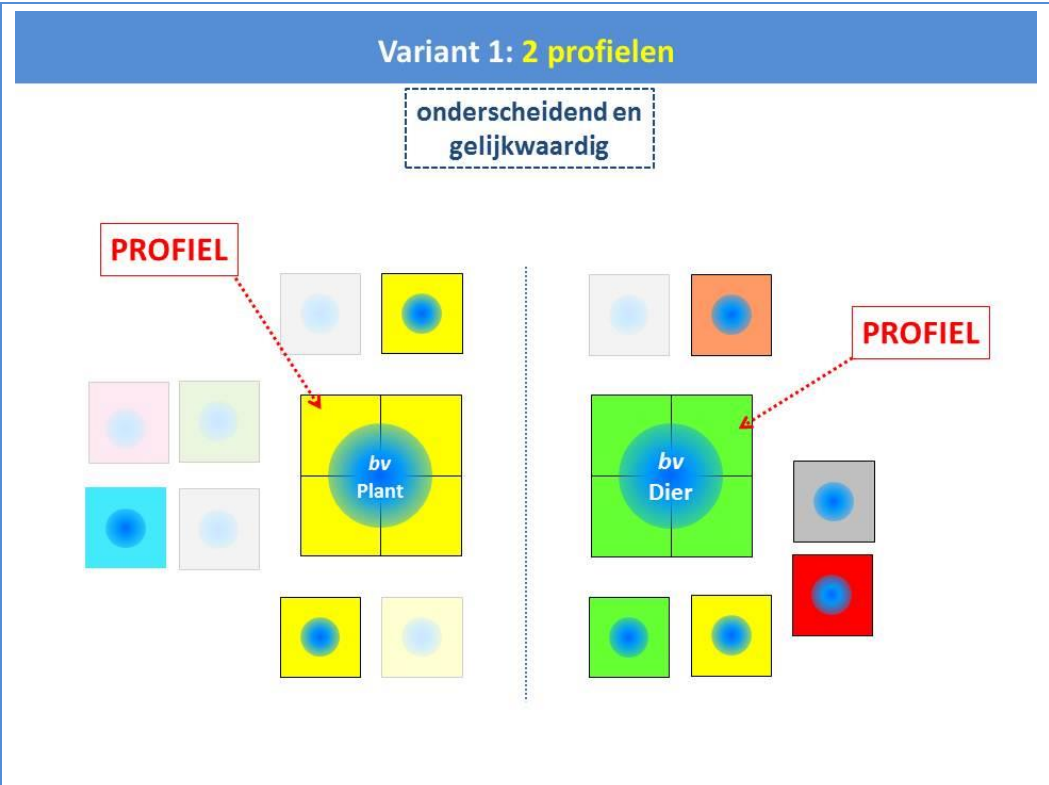
Figuur A1: Variant A1: 1 profiel.⁴

⁴ Vormgeving ontleend aan: Bron: www.vernieuwingvmbo.nl.

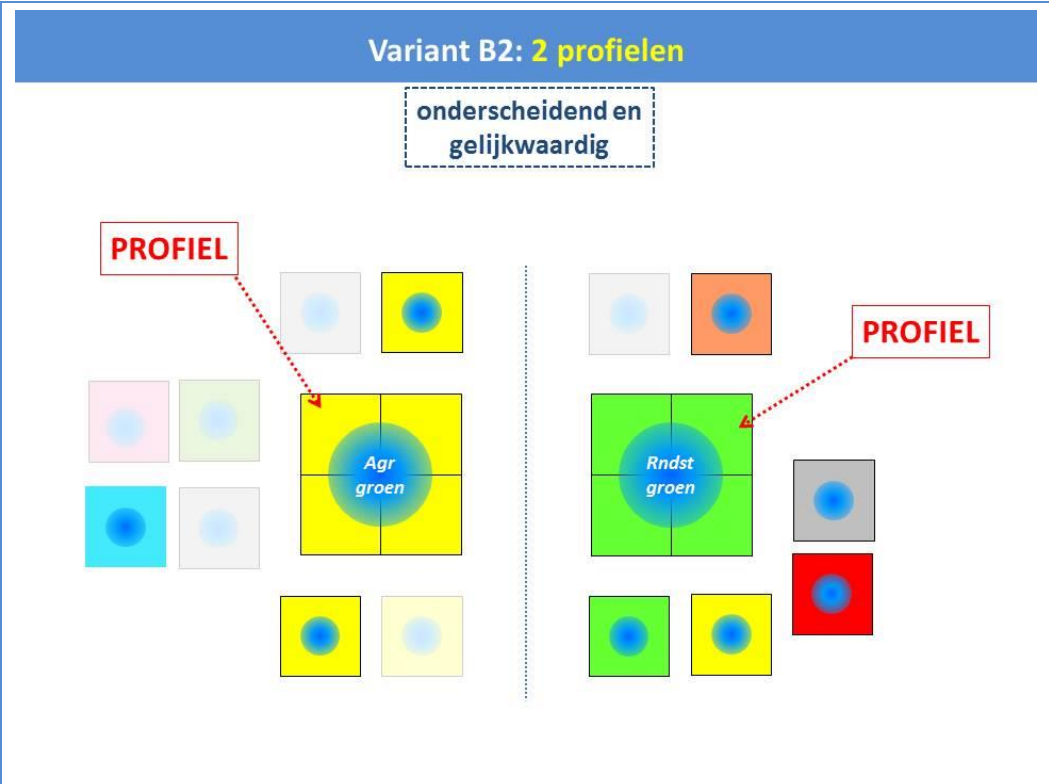

Figuur A2: Variant A 2: 1 geïntegreerd profiel.⁵

⁵ Vormgeving ontleend aan: Bron: www.vernieuwingymbo.nl.

Bron: www.vernieuwingmbo.nl.

Bron: www.vernieuwingmbo.nl.

SLO heeft als nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling een publieke taakstelling in de driehoek beleid, praktijk en wetenschap. SLO heeft een onafhankelijke, niet-commerciële positie als landelijke kennisinstelling en is dienstbaar aan vele partijen in beleid en praktijk.

Het werk van SLO kenmerkt zich door een wisselwerking tussen diverse niveaus van leerplanontwikkeling (stelsel, school, klas, leerling). SLO streeft naar (zowel longitudinale als horizontale) inhoudelijke samenhang in het onderwijs en richt zich daarbij op de sectoren primair onderwijs, speciaal onderwijs, voortgezet onderwijs en beroepsonderwijs. De activiteiten van SLO bestrijken in principe alle vakgebieden.

SLO

Piet Heinstraat 12
7511 JE Enschede

Postbus 2041
7500 CA Enschede

T 053 484 08 40
E info@slo.nl

www.slo.nl